

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ ДЖАЛАЛ – АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК: 343.42.1 (575.2)(04)**

Джумадилов Улан Джусупбекович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНДАРЫНЫН
ЖАНА ПРОКУРОРДУК КЫЗМАТКЕРЛЕРДИН УКУКТУК СТАТУСУ**

12.00.11 - сот бийлиги, прокурордук көзөмөл,
укук коргоо ишмердүүлүгүн уюштуруу

Юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган
диссертациянын авторефераты

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун мамлекеттик-укуктук изилдоолор жана экспертиза болумундо аткарылган

Илимий жетекчи:

Шаршеналиев Асанбек Шаршеналиевич

юридика илимдеринин доктору, профессор

Расмий оппоненттер:

Алымбеков Бактыбек Маданбекович,
юридика илимдеринин доктору, доцент, Кыргыз Республикасынын Эл аралык университетинин, юриспруденция жана эл аралык укук кафедрасынын профессору

Тыныбеков Сериккали Тыныбекович,
юридика илимдеринин доктору,
Аль-Фараби атындагы Казак Улуттук университетинин жарандык укук жан жарандык процесс, эмгек укугу кафедрасынын профессору

Жетектөөчү мекеме:

Ош мамлекеттик университетинин кылмыш-жаза жана процесс кафедрасы (723500, Кыргыз Республикасы, Ош шаары, Раззаков көч., 19а).

Диссертациялык иш 2025-жылдын «28» мартында саат 10.00 дө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине, Б. Осмонов атындагы Жалал – Абад мамлекеттик университетине жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-08l-l3b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын <https://vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2025-жылдын “28” - февральда жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Өлкөдө болуп жаткан социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр жана коомдук турмушту сапаттуу өзгөртүүгө алып келген саясий процесстер, ошондой эле мамлекеттик аппаратты реформалоо прокуратуранын жана прокурордук корпустун мамлекеттик кызматынын конституциялык-укуктук статусун кайра карап чыгуунун натыйжасы болду. Бул логикалуу, анткени мамлекеттик-укуктук ишмердүүлүктүн элементтеринин бири болуу менен прокуратура мамлекеттик органдардын системасында өзүнүн өзгөчө ордун ээлейт жана мамлекеттик-укуктук жөнгө салуунун маанилүү милдеттерин жүзөгө ашырууга чакырылган. Мыйзамдуулукту жана анын талаптарын бардык жарандар, мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары тарабынан сакталышын бир түрдүү түшүнүү анын уюштуруучулук - укуктук курулушунан көз каранды. Жөнгө салуу прокуратуранын компетенциясына кирген укуктук өз ара мамилелердин азыркы спектри жетишерлик кенен жана мамлекет тарабынан өз функцияларын аткаруу үчүн чоң мааниге ээ.

Прокуратура — бул Кыргыз Республикасынын турмушундагы укуктук башталыштардын бекитилишинен көз каранды болгон уникалдуу түзүм экендиги талашсыз. Мамлекеттик бийлик системасында Кыргыз Республикасынын прокуратурасы өзгөчө абалды ээлейт. Тактап айтканда, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 105-беренесинде атайын статусу бар мамлекеттик бийлик органдары катары белгиленген.

Өз кезегинде, Кыргыз Республикасынын "Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө" конституциялык Мыйзамынын 2-бернесине ылайык, прокуратура мыйзамдын үстөмдүгүн, мыйзамдуулуктун биримдигин жана бекемделишин, ошондой эле инсандын, коомдун жана мамлекеттин мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга чакырылган мамлекеттик орган болуп саналат. Дал ушул прокуратуранын компетенциясы, ага жүктөлгөн функцияларды ишке ашыруу боюнча анын ыйгарым укуктарынын мазмуну мамлекеттик-укуктук механизмдеги анын орду анык.

Ошондуктан жаңы тенденцияларды жана мыйзамдардагы болуп жаткан өзгөрүүлөрдү эске алуу менен прокуратуранын укуктук статусуна карата заманбап мамилелер мамлекеттик бийлик органдарынын системасындагы анын ордун жана ролун аныктоодо принципалдуу мааниге ээ. Бул прокуратура органдарынын мамлекеттик бийликтин башка органдары менен өз ара мамилелеринин мүнөзүн аныктоого, прокурордук системанын маңызын жана функционалдык багытын аныктоого, анын коом жана мамлекет үчүн маанисин көрүүгө мүмкүндүк берет.

Мындан тышкары, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын системасынын түзүмдүк өзгөрүүлөрүнө жана мында коомдун кызыкчылыгынан

улам мамлекет тарабынан коюлуп, чечилип жаткан актуалдуу милдеттерге башкача көз караш менен кароо талап кылынат.

Кыргыз Республикасында прокуратуранын ишин натыйжалуу уюштуруу үчүн олуттуу тоскоолдук жазык сот өндүрүшүндө прокуратуранын иштебеген ролу болуп санала тургандыгын негиздейбиз. Ошентип, жазык сот өндүрүшүндө прокурор айыптоо функциясын аткаруу менен коргоо тарапка салыштырмалуу процесстик артыкчылыктарга ээ болбой, тескөөчү бийликке ээ болушу керек. Мында прокуратура органдарынын мазмундуу иши соттук-процесстик ишке "жашыруун" көзөмөлдү да камтып, Кыргыз Республикасынын Конституциясында каралган процесстин атаандаштыгын реалдуу ишке ашыруу үчүн шарттарды жана тоскоолдуктарды түзөт.

Ошондуктан, прокурор сот өндүрүшүндө өзгөчө орунду ээлеп, көз карандысыз жана кызыкдар эмес болуп, конкреттүү өндүрүштүн алкагында укуктук камсыздоонун эксперти катары чыгууга тийиш. Ошондой эле ал сот тутумунун бөлүгү боло албайт, мында анын негизги функциясы процесстин тараптарына жана башка катышуучуларына көзөмөлдү жүзөгө ашыруу гана болуп саналат. Ошондуктан, көз карандысыз прокурордун катышуусу менен проблемаларды чечүү талап кылынып, ага көзөмөлдөө функцияларын гана аткаруу жүктөлүп, бул ар кандай кызмат адамдарынын катышуусун болжолдойт.

Бул максаттарда илимий ой жүгүртүү жана укуктук механизмди иштеп чыгуу талап кылынып, ал бул чөйрөдө жетишерлик актуалдуу жана дискуссиялык маселени чечүүгө мүмкүндүк берет.

Башкы прокуратура кылмыш – жаза сот өндүрүшү, укук бузуулардын алдын алуу жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү чөйрөсүндөгү мыйзам долбоорлоруна корутунду берет. Башкы прокуратура Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген колдонуудагы мыйзамдарга укуктук жана коррупцияга каршы экспертиза жүргүзөт. Ошону менен бирге, жалпысынан юридикалык коомчулуктун, ошондой эле укук коргоо органдарынын тынчсыздануусун жаратат, атап айтканда, ЕАЭБ өлкөлөрүнүн эл аралык кызматташтыгынын алкагында укуктук жардам көрсөтүүгө байланышкан бир катар коллизиялар (карама-каршылыктар) жана кемчиликтер, мында мамлекеттердин улуттук коопсуздугуна коркунуч келтирген, анын криминалдык көрүнүштөрүнүн жаңы формаларынын фонунда трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун өсүшү байкалат. Ошондуктан буга байланыштуу уюштуруу-укуктук чараларды кабыл алуу жана пайда болгон көйгөйлөрдү чечүү боюнча механизмдерди иштеп чыгуу зарыл, мында негизги тенденциялар орун алган, ошондой эле КМШ өлкөлөрүндө прокурордук корпустун иштешинин жана ишин уюштуруунун оң жана терс жактарынын өзгөчөлүктөрү эске алынат.

Бүгүнкү күндө 2025-2030-жылдарга коррупцияга каршы күрөшүү боюнча Мамлекеттик стратегиясы [2025-2030-жылдарга Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы туруу боюнча мамлекеттик стратегия] бекитилген. Ал коррупциянын алдын-алуунун натыйжалуу механизмдерин киргизүүгө жана аны минималдаштыруу боюнча туруктуу натыйжаларга жетишүүгө багытталган. Ошондой эле, прокуратуранын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарынын бири коррупциянын ар кандай көрүнүштөрүнө каршы туруу болушу керек. Көпчүлүк учурда мындай абал мамлекеттик институттар тарабынан коррупцияны пайда кылуучу себептерди жана шарттарды четтетүү маселелерине жетишсиз көңүл буруусу, анын көрүнүштөрүнө каршы аракеттенүү боюнча реалдуу чараларды көрбөсүн белгилесек болот.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 31.05.2023-жылдагы №146 Жарлыгы менен 2023-2026-жылдарга карата бекитилген Кыргыз Республикасынын укуктук саясатынын концепциясында, прокурордук көзөмөл мыйзамдарды системалык талдоо менен тыгыз байланышта. Коомдук мамилелердин дээрлик бардык чөйрөсүн жөнгө салуучу мыйзамдардын сакталышына көзөмөлдүктү жүзөгө ашырууда прокуратура укук колдонуу практикасынын негизинде башка эч бир мамлекеттик орган катары өлкөдө укук колдонуу практикасынын абалынын объективдүү көрүнүшүн, анын ичинде колдонуудагы ченемдик укуктук актылардын карама-каршылыгын, толук эместигин жана башка кемчиликтерин көрөт, анткени алар менен түздөн-түз практикада кездешет.

Ошондуктан жогоруда баяндалгандардын бардыгы мамлекеттик механизмде прокуратуранын ишин уюштурууну өркүндөтүүнүн жолдорун аныктоо максатында көтөрүлүп жаткан көйгөйлөрдү комплекстүү, системалуу жана заманбап көз караш менен кароого мажбурлайт. Башка ченемдик укуктук актылар менен өз ара байланышта прокуратуранын уюштуруу-процессуалдык ишмердүүлүгүнө тиешелүү жаңы мыйзамдарга талдоо жүргүзүү талап кылынат. Мында прокурордук системанын звенолорунун ортосундагы, анын ичинде КМШ өлкөлөрүнүн эл аралык кызматташтыгынын алкагында укуктук жардам көрсөтүүнүн ортосундагы катышты аныктоо зарыл. Көрсөтүлгөн жагдайлар изилдөөнүн актуалдуулугун аныктады.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын изилденүүчү көйгөйү автордун демилгелүү иши болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. *Диссертациялык изилдөөнүн максаты* Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишинин уюштуруу-укуктук механизм өркүндөтүүгө багытталган теориялык жоболордун жана практикалык сунуштамалардын комплексин иштеп чыгуу болуп саналат, ал Мыйзамдын заманбап тенденцияларын жана өзгөрүүлөрүн, ошондой эле прокуратуранын функцияларын ишке ашырууда, анын ичинде

КМШ өлкөлөрүндө укуктук жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында көп кырдуу көйгөйлөрдүн болушун эске алат.

Коюлган максатка жетүү үчүн изилдөөнүн негизги *милдеттери* аныкталды:

1. 2021-жылдын 10-сентябрындагы №114 Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” конституциялык Мыйзамынын контекстинде прокуратура жана прокуратура кызматкерлеринин милдеттеринин маани-маңызын жана өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө негизги мамилелерди, ошондой эле ага киргизилген акыркы өзгөртүүлөрдү изилдөө;

2. прокуратуранын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн, алардын прокурордук кызматкерлерге карата коюлуучу принциптерин жана талаптарын карап чыгуу;

3. КМШ өлкөлөрүнүн катышуучуларынын мамлекеттеринде прокуратура институтунун ишин уюштурууну жана өзгөчөлүктөрүн иликтөө;

4. кылмыш иштери боюнча укуктук жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында, анын ичинде мыйзамдардын аткарылышына адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин заманбап шарттарда сакталышына прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу боюнча прокуратуранын жана прокурордук кызматкердин укуктук статусун кароо;

5. Кыргыз Республикасында сотко чейинки өндүрүштө прокурордун статусунун процессуалдык функцияларынын өзгөчөлүктөрүн карап чыгуу;

6. прокуратуранын сот өндүрүшүндө катышуусун уюштуруудагы маселелерди изилдөө жана аларды чечүүнүн жолдорун аныктоо.

Илимий жаңылыгы изилдөөнүн максатын коюу жана ошол максатка жетүү үчүн чечилген милдеттерде жатат. Бул маселелер ушул күнгө чейин 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын прокуратура жөнүндө” жаңы Конституциялык мыйзамында жана прокуратуранын процессуалдык ишмердүүлүгүнө байланыштуу киргизилген башка өзгөртүүлөрдө чагылдырылган эмес. Автор тарабынан прокурордук иштин бир катар багыттарын аныктоого олуттуу таасир тийгизген жана адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам менен корголуучу кызыкчылыктарын коргоо боюнча натыйжалуу юридикалык механизмди түзүүгө тоскоолдук кылган прокуратуранын негизги функцияларын ишке ашыруудагы көп кырдуу көйгөйлөргө комплекстүү монографиялык изилдөө жүргүзүлгөн.

Диссертацияда кылмыш – жаза кугунтуктоо жана айыптоо функцияларын ишке ашырууда сот өндүрүшүнүн жүрүшүндө пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдар, ошондой эле каралып жаткан чөйрөлөрдө жаңы процессуалдык институттардын пайда болушунун жана мыйзамдарды реформалоонун заманбап тенденцияларын эске алуу менен мыйзамдуулукка көзөмөлдү жүзөгө ашыруу ачыкка чыгарылат.

Автор тарабынан Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн КМШ өлкөлөрүнүн прокурордук тутумунун звенолорунун өз ара байланышындагы кемчиликтерге басым жасоо менен укуктук жардам көрсөтүү алкагында эл аралык кызматташтык чөйрөсүндөгү заманбап мыйзамдар позициясынан комплекстүү жана жаңы ыкмалар менен кароого аракет жасалган.

Мындан тышкары, илимий жаңылык төмөнкүдө жатат:

1. Прокуратуранын ишмердүүлүгүнө жүгүртүүгө киргизүү үчүн жаңы түшүнүктөрдүн автордук редакциясы, тактап айтканда “прокурордук көзөмөл”, “прокурордук ката” сунушталган.

2. Автор тарабынан прокуратуранын эки өз алдынча иштеген ролун бөлүп көрсөтүү зарылдыгы негизделген, мында прокурордук көзөмөл иштин өз алдынча чөйрөсү бойдон калууга тийиш, ошондуктан кылмыш – жаза куугунтуктоо жана айыптоо көзөмөл менен кесилишпеши керек, ушундан улам каралып жаткан функциялар ар кандай кызмат адамдары тарабынан жүзөгө ашырылууга тийиш;

3. Прокурордук көзөмөлдүн жана кылмыш – жаза куугунтуктоонун функцияларын чектөө жөнүндө маселени чечүү максатында автор тарабынан кызматтык функцияларды чаташтыруу менен байланышкан карама-каршылыктарды алып салуу боюнча укуктук механизмге жана чечүүнүн негизги жолдоруна өзүнүн көз карашы берилген;

4. КМШ өлкөлөрүнүн башкы прокурорлорунун Координациялык кеңешинин бул чөйрөдөгү ыйгарым укуктарын кеңейтүү жана анын ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары боюнча автордук мамиле сунушталган;

5. Автор өзүнүн көз карашы боюнча ЕАБ өлкөлөрүнүн укуктук жардам көрсөтүүдө натыйжалуу эл аралык кызматташтыгына тоскоол болгон жана өзүнүн чечилишин талап кылган негизги көйгөйлөргө көңүл бурат;

6. Укуктук жардам көрсөтүүнүн алкагында укук коргоо органдарын натыйжалуу координациялоого жолтоо болгон көйгөйлөрдү чечүүнүн негизги жолдоруна автордук позиция, ошондой эле мындай иштин деңгээлин жогорулатуу боюнча иштиктүү механизмдерди түзүү боюнча чаралар баяндалган;

7. Ведомствонун өзүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга, ошондой эле өз ишин жүзөгө ашырууда башка укук коргоо органдары менен ишти координациялоого байланыштуу маселелерди чечүү максатында Башкы прокуратураны түзүмдүк өзгөртүү боюнча сунуштар берилген;

8. Автор тарабынан чет өлкөлүк жана эл аралык (мамлекеттер аралык) соттордо, чет өлкөлүк жана эл аралык бейтарап соттордо (арбитраждарда), Евразия экономикалык бирлигинин сотунда жана көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин Экономикалык сотунда Кыргыз Республикасынын

кызыкчылыктарын коргоо максатында өкүлчүлүк институтун киргизүү зарылдыгы, ошондой эле анын иштешинин мыйзамдык механизми негизделген;

9. Административдик процесске прокурордун катышуусу менен административдик – укуктук талаш-тартыштарды кароого жана чечүүгө тоскоолдук кылган негизги көйгөйлөр жана коллизиялар чагылдырылган, алардан улам аларды чечүүнүн укуктук механизминде автордук көз караш берилген;

10. Автордук позициядан прокурорлордун иш-аракетинин багытына жана функцияларына карата теориялык көз караштар жана алардын классификациясы, ошондой эле каралып жаткан мамлекеттик орган тарабынан кылмыш – жаза куугунтуктоо жана контролдоо функцияларынын өз ара байланышы баяндалган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Берилген конкреттүү жоболор, ошондой эле диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары илимий жана колдонмо мүнөзгө ээ, ошондуктан төмөнкүлөр болушу мүмкүн: а) Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарын андан ары реформалоонун концепциясын иштеп чыгуу үчүн база; б) Кыргыз Республикасынын прокурорлорунун мамлекеттик кызматын андан ары өнүктүрүү үчүн негиз; в) укуктук жардам көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташтыкты уюштуруу боюнча эл аралык-укуктук актыларды иштеп чыгуу, ошондой эле ЕАЭБ өлкөлөрүнүн башкы прокурорлорунун Координациялык кеңешинин функцияларын толуктоо үчүн.

Мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү сунуштар төмөнкүлөргө өбөлгө түзөт:

а) прокуратуранын ишине түздөн-түз байланышкан жаңы укуктук институттарды киргизүүгө жана иштеп жаткандарын өркүндөтүүгө;

б) каралып жаткан чөйрөдөгү мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча салым кошот.

Изилдөөнүн сунушталган материалдары төмөнкүлөргө пайдаланылышы мүмкүн: а) прокуратураны өнүктүрүү жана каралып жаткан укуктук мамилелер чөйрөсүндө пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдарды илимий чечүү боюнча кийинки идеяларды иштеп чыгуу процессинде; б) заманбап шарттарда Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштуруу жөнүндө билимдерди кеңейтет жана толуктайт; в) Жогорку окуу жайларда юридикалык адистиктер боюнча окуу процессинде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн прокурордук корпусунун квалификациясын жогорулатуу тутумунда.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратура органдары тарабынан ага мүнөздүү болгон көп функциялуу ишмердүүлүктү жана мыйзам ченемдеринин талаптарын ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле илимий, уюштуруучулук жана укуктук, анын ичинде КМШнын алкагында чечүү зарылдыгын пайда кылган көйгөйлүү кырдаалдар саналат.

Жүргүзүлгөн реформанын жана укук колдонуу практикасынын шарттарында Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин уюштуруу маселелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери жана укуктук жардам көрсөтүүдө КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында Башкы прокуратуралардын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн иштөөсүнүн өзгөчөлүктөрү изилдөөнүн предмети болуп саналат.

Коргоого чыгарылган жоболор:

1. Жаңы түшүнүктөрдү жүгүртүүгө киргизүү сунушталат, атап айтканда:

1.1. прокурордук контроль – бул кылмыш – жаза процессинин сотко чейинки баскычтарында кылмыш – жаза куугунтугунун функцияларын ишке ашыруунун жүрүшүндө прокурор тарабынан процессуалдык аракеттерди жана БИИИды тергөө жана алгачкы текшерүү органдары тарабынан жүзөгө ашыруу боюнча текшерүү аракеттерин, анын ичинде мында чыгарылган чечимдердин мыйзамдуулугун жүргүзүү, ошондой эле кылмыш ишин тергөөнүн жүрүшүндө кетирилген кемчиликтерди жана сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан юридикалык каталарды табуу жана жоюу боюнча чараларды көрүү. (Бул түшүнүк прокурордук көзөмөлдүн жана кылмыш – жаза куугунтуктоонун жана айыптоонун функцияларын так айырмалоо максатында сунушталат. Бул үчүн мыйзам чыгаруу механизми иште көрсөтүлгөн). **Прокурордук ката** – төмөнкү жагдайлардан улам ак ниеттүү жаңылыштыктын натыйжасында прокурордук чара көрүү актыларын чыгаруу: а) укуктук абалдын мазмунунун түшүнүксүздүгүнөн улам; б) ченемдик актыда ички карама-каршылыктардын, же болбосо өз ара байланышкан башка укуктук актылар менен болушу; в) укуктук платформанын татаалдыгынан улам белгиленген талаптарды прокурордун кабыл алуусунун кемчиликтеринен улам, ошондой эле аларды тереңирээк билүүнү талап кылган ченемдик актылардын өзгөчөлүгүнөн улам (мындай учурларда юридикалык жактын же жарандын прокурордук чара көрүү актыларына даттануусу талаптарды сотто же болбосо жогору турган прокурордо каралганга чейин токтото турууга тийиш экендиги негиздүү болуп саналат).

1.2. Терминологиялык түшүнүктүн жаңы редакциясы: Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын укуктук статусу – бул атайын мыйзамдарда каралган, алардын коомдогу жана мамлекеттеги ордун жана ролун чагылдырган ыйгарым укуктардын жыйындысы берилген прокуратура органдарынын жана мекемелеринин укуктук абалы, мында прокурорго жүктөлгөн иш ролуна негизденүү менен өзүнүн артыкчылыктуу ишин түздөн-түз жүзөгө ашыруу камсыз кылынат.

2. Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын иштеп жаткан ролу боюнча төмөнкү негизги позициялар жүйөлөштүрүлөт:

2.1. прокуратуранын иштеген ролунун эки өз алдынча түрүн бөлүп көрсөтүүнү негиздүү деп эсептейбиз: а) прокурордук көзөмөл, б) сотто кылмыш-жаза куугунтуктоо жана айыптоону колдоо. Прокурордук көзөмөл иштин өз алдынча чөйрөсү бойдон калууга тийиш, ошондуктан кылмыш – жаза куугунтуктоо көзөмөл менен кесилишпөөгө жана ар кандай кызмат адамдары тарабынан жүзөгө ашырылууга тийиш.

2.2. Прокурордук көзөмөлдү жана кылмыш – жаза куугунтугун чектөө менен байланышкан автор тарабынан сунушталган мамиледе прокурор менен сотко чейинки өндүрүш органдарынын ортосундагы кеңири процессуалдык өз ара аракеттенүүнү караштыруу зарыл, анткени прокурор прокуратура тарабынан кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучусу болуп саналат. Ошондуктан прокуратура потенциалдуу шартка жана мүмкүнчүлүккө ээ болушу керек. КР КЖПКнин 35-беренесинде жүктөлгөн кеңири ыйгарым укуктарды да эске албай коюуга болбойт.

2.3. Сотко чейинки өндүрүштүн жүрүшүнө прокурордук контролду жүзөгө ашыруу, ошондой эле айрым процесстик иш-аракеттерди жүргүзүү зарыл болгон учурда айрым процессуалдык аракеттерди өз алдынча жүргүзүү же белгилүү бир жагдайларда башка тергөөчүгө өткөрүп берүү мүмкүнчүлүгү, Кыргыз Республикасынын Кылмыш – жаза процессуалдык кодексинин 35-беренесинин 5-пунктунда көрсөтүлгөндөй, кылмыш куугунтугунда маанилүү жана калыс фигура болуп калыптанууга шарт түзөт. Ошондой эле, бул ыкма иштин чындыгын аныктоо үчүн инструмент болуп эсептелген кылмыш иштери боюнча сот өндүрүшүндөгү атаандаштык принциптерин натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

2.4. Учурдагы түшүнүктө кылмыш куугунтуктун жана айыптоонун функциясы белгилүү адамдарга карата айыптоо коюуну, кылмыштарды иликтөө баскычында айыптоону далилдөө, сотто айыптоону колдоо сыяктуу иш-аракеттердин комплексин камтыйт. Прокуратура тарабынан ишке ашырылган кылмыш куугунтук функциясынын мазмуну учурда кылмыш процесси алкагында аталган функциянын кеңири түшүнүгүнө салыштырмалуу бир аз чектелген мүнөзгө ээ, бирок анын ишке ашырылышы алдын ала тергөө органдарынан прокуратурадан обочолонгон эмес. Алдын ала тергөө баскычында прокурордун ыйгарым укуктары кылмыш куугунтук функциясын ишке ашыруу боюнча толугу менен алдын ала иликтөөнүн бардык чөйрөсүнө жайылтылат. Андан кийин сотто кылмыш куугунтук функциясы мамлекеттик айыптоону колдоо аркылуу ишке ашырылат. Бул жагынан алганда, ал прокуратуранын кылмыш иштерин кароого катышуу функциясы менен тыгыз байланышта. Ошондуктан, учурдагы мыйзамдарга ылайык, кылмыш куугунтук жана айыптоо прокуратуранын өз алдынча иш багыты катары каралышы керек.

2.5. Прокурордук көзөмөл – бул жетиштүү кеңири жана көп тармактуу функция болуп, ал потенциалдуу түрдө чоң укуктук чөйрөнү камтыйт. Анын

ичинде артыкчылыктуу багыттардын бири болуп адамдын жана жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо жана камсыздоо боюнча көзөмөл саналат. Бирок, муну менен бирге, биз “жалпы көзөмөл” деп аталган түшүнүктү алып салуу зарыл деп эсептейбиз. *Биринчиден*, ал жетиштүү деңгээлде белгисиз мүнөзгө ээ болуп, ресурстарды “чачыратат” жана ишмердүүлүктү кеңейтет, анткени прокуратурага коомдун жана мамлекеттин бардык чөйрөлөрүндөгү мыйзамдуулукту көзөмөлдөө милдетин жүктөйт, бул негизинен башкарууга мүмкүн болбогон түзүмдү түзүүгө алып келет. *Экинчиден*, прокуратуранын өтө кеңири чөйрөдөгү кийлигишүүсү белгилүү бир адамдар категориясынын “кызыкчылыгына” жакын мамлекеттик органдарга таасир этүү жана саясий максаттарга жетишүү үчүн прокуратураны колдонуу шарттарын түзөт.

3. Кылмыш – жаза куугунтугу жана айыптоо функцияларын ишке ашыруу максатында, прокурордун ишинин өз алдынча багыты катары кылмыш – жаза куугунтугу жана айыптоо функцияларын ишке ашыруу максатында мыйзам чыгаруучу билдирген процесстин атаандаштык шарттарында төмөнкүдөй чараларды көрүү талап кылынат деп негизденет: 1) КР КЖПКнын 5 – беренесинин 32-пунктуна ылайык мыйзам чыгаруучунун түшүндүрмөсүнүн маани-маңызына ылайык, кылмыш – жаза куугунтуктоо – бул кылмыштарды ашкерелөө максатында айыптоо тарабы жүзөгө ашырылуучу процессуалдык иш, мында сот процессинде сотко чейинки өндүрүш органдары эмес, прокурор айыптоочу тарап катары чыгат. Ушуга байланыштуу КР КЖПКнин жоболорун кайра карап чыгуу зарыл, атап айтканда: биринчиден, сотко чейинки өндүрүштү аяктоо жөнүндө жыйынтык отчетту түзүүнү жана аны жазык ишинин бардык материалдары менен кошо прокурорго жөнөтүүнү тергөөчүгө жүктөө зарыл. Бул Жобону ишке ашыруу үчүн мындай отчеттун түзүмүн иштеп чыгуу жана анын мазмунун аныктоо зарыл; экинчиден, мында келип түшкөн жазык ишинин жыйынтык отчетун изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча чечим кабыл алуу, ал эми негиздер болсо өз алдынча айыптоо актысын түзүү милдетин өзүнө жүктөө талап кылынган прокурордун функцияларын кайра карап чыгуу керек. Бул Жобону ишке ашыруу үчүн мындай отчеттун түзүмүн иштеп чыгуу жана анын мазмунун аныктоо зарыл; КЖПКде каралган аракеттер жасалгандан кийин кылмыш иши айыптоо актысы менен бирге сотко жөнөтүлөт. Бул жобону ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөрдү кароо зарыл: а) сунуш кылынган айыптоо актысынын мазмундук курамын, б) жүргүзүү зарыл болгон процессуалдык аракетти, в) мында прокурор кабыл ала турган маселелерди жана чечимдерди; үчүнчүдөн, буга байланыштуу КР КЖПКнин 36-главасынын башкача аталышы да талап кылынат, атап айтканда “Сотко чейинки өндүрүштү аяктоо боюнча келип түшкөн кылмыш иши жана ал боюнча жыйынтык отчет боюнча прокурордун аракеттери жана чечимдери”.

2) 2021-жылдын 10-сентябрындагы Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө конституциялык Мыйзамдын кылмыш – жаза

куугунтуктоо жана айыптоо боюнча прокурордун функцияларына тиешелүү жоболорун кайра карап чыгуу, ошондой эле кылмыш-жаза процессинин сотко чейинки баскычтарында тергөөгө көзөмөл, кылмыш-жаза куугунтуктоо жана процессуалдык жетекчилик функцияларын аралаштырууну жокко чыгарган жоболордун КР КЖПКдеги мыйзамдык деңгээлде так чектөө зарыл. 3) сотко чейинки өндүрүш стадиясында кылмыш-жаза куугунтуктоону жүзөгө ашыруучу прокурорго кылмыш иштери боюнча сотко чейинки өндүрүш органдарынын процессуалдык ишине прокурордук контроль сыяктуу ыйгарым укуктардын формасы жүктөлүшү логикалуу деп эсептейбиз, бул кылмыш-жаза процессин алдын ала тергөөнүн ушул баскычында прокурордун өзгөчө ролу катары мүнөздөйт. Мындай мамиле кылмыш жоопкерчилигине тартуу жана тергөө органдарына көзөмөл жүргүзүү катышы боюнча юридикалык коомчулуктун ортосунда келип чыккан карама-каршылыктарды азайтат.

4. КМШ өлкөлөрүнө катышкан мамлекеттердин башкы прокурорлорунун координациялык кеңешине төмөнкү укуктарды жүктөө негиздүү болуп эсептелет: 1) жетиштүү негиздер болгондо, өзгөчө мамлекеттердин коопсуздугуна тиешелүү болгон учурда кызыкдар болгон ушул мамлекеттердин аймагында кылмыш-жаза куугунтуктоону жүзөгө ашырууну демилгелөө укугу; 2) тийиштүү мамлекеттердин аймагында процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү боюнча айырмалоочу өзгөчөлүктөр болгон учурда укуктук жардам көрсөтүү менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү үчүн координациялык кеңешке суроо-талаптардын келип түшүүсүн кароо; 3) төмөнкүлөргө жол бербөөгө көзөмөлдү жүзөгө ашырууга: а) мамлекеттер ортосунда түзүлгөн эл аралык келишимдердин бузулушуна жана эл аралык кызматташтыктын алкагында укуктук жардам көрсөтүүдө улуттук мыйзамдардын сакталышына; б) суралып жаткан мамлекеттин аймагында каралбаган каражаттарды жана технологияларды пайдаланууга; в) суралып жаткан адамга карата бөгөт коюу чарасын тандоо маселелери боюнча бузууларга, кылмыш – жаза куугунтуктоону жүзөгө ашыруу үчүн өткөрүп берүүнүн шарттарына; г) бир нече мамлекеттин аймагында жүргүзүлүп жаткан, суралып жаткан адамга карата атайын тергөө аракеттерин кошкондо, биргелешкен процессуалдык аракеттерди жүргүзүүдөгү тартип бузууларга; 4) КМШнын эки же бир нече мамлекетинин аймагында криминалдык жосундарды жасаган адамдарга карата кылмыш ишин козгоо үчүн жетиштүү негиздердин болушун текшерүүнү жүзөгө ашырууда талаш позициялар пайда болгондо; 5) суралып жаткан тарапка уюшкан кылмыштуулукту кылмыш – жаза куугунтуктоо маселелери боюнча, анын ичинде кызматташуунун тиешелүү программалары бар тараптарга өз убагында маалымдалышын көзөмөлдөөнү жүзөгө ашырууга; б) КЖПКнин алкагында мындай процессуалдык иш каралбаган мамлекеттердин аймагында укуктук жардам көрсөтүүдө атайын (жашыруун) тергөө аракеттеринин жүргүзүлүшүнө түшүндүрмө берүүгө жана көзөмөлдү жүзөгө

ашырууга жана мында жашыруун институттун жана алардын катышуучуларынын корголушун камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү зарыл.

5. Укуктук жардам көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташтыктын алкагында укук коргоо органдарын натыйжалуу координациялоого жолтоо болгон көйгөйлөрдү чечүү, ошондой эле аны жүзөгө ашыруу боюнча иштиктүү механизмдерди түзүү максатында төмөнкү чаралардын бүтүндөй спектрин кабыл алуу зарыл: 1) укуктук жардам көрсөтүүгө жолтоо болгон көйгөйлөрдү алып салуу үчүн болуп өткөн кылмыш – жаза жана кылмыш – жаза процессуалдык мыйзамдарды реформалоонун алкагында болгон айырмалоочу өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен КМШ өлкөлөрүнүн ортосунда түзүлгөн келишимдердин мазмунун кайра карап чыгуу талап кылынат; 2) Бүгүнкү күндө каралып жаткан мамлекеттердин “эл аралык кызматташтык” главасынын мазмунун кайра карап чыгуу зарыл, анда КЖПКнин учурдагы өзгөчөлүктөрүн, анын ичинде мыйзам чыгаруучулардын процессуалдык институттарга жана жаңы процессуалдык катышуучуларга болгон мамилесиндеги олуттуу өзгөрүүлөрдүн натыйжасында болуп өткөн укуктук жардам көрсөтүүнүн түрлөрү деталдаштырылышы керек (мындай уюштуруу-укуктук иш КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттик башка кызыкдар түзүмдөрү менен бирдикте Башкы прокуратуранын алдында биз сунуштаган “илимий-Консультациялык кеңешке” тапшырылышы мүмкүн деп эсептейбиз); 3) укуктук жардам көрсөтүүдө мейкиндикти санариптештирүү масштабын кеңейтүү боюнча чараларды көрүү талап кылынат, бул тиешелүү кызматтардын өз ара аракеттенүүсүн, ошондой эле КМШ өлкөлөрүнүн аймактарында процессуалдык аракеттерди жүргүзүүнү кыйла жөнөкөйлөтөт жана тездетет, бул тиешелүү мыйзамдык чараларды кабыл алууга алып келет. 4) Кыргыз Республикасында, ошондой эле КМШ өлкөлөрүндө болуп өткөн өзгөрүүлөрдүн негизинде мыйзамдарды реформалоонун натыйжасында кылмыш – жаза куугунтугун жүзөгө ашырууда эл аралык кызматташуу чөйрөсүндө Башкы прокуратуранын ыйгарым укуктарын түзүмдөштүрүү керек, бул процессуалдык институттардын жана мындай ишти жүзөгө ашыруучу субъекттердин жаңы органдарынын пайда болушуна, ошондой эле аларда түзүлгөн криминогендик кырдаалга жараша аларга дайыма өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө алып келет.

6. Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын милдеттердин бүтүндөй спектрин чечүү боюнча ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында аталган ведомствого айрым түзүмдүк өзгөртүүлөрдү киргизүү зарылдыгы далилденет, атап айтканда:

6.1. Башкы прокуратуранын Координациялык кеңешинин базасында төмөнкүлөр менен алектенген тийиштүү түзүмдүк борборлорду түзүү негиздүү болуп саналат: а) коомго жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн мамлекеттерине коркунуч туудурган криминалдык иштин ар кандай түрлөрү боюнча биргелешкен атайын операцияларды жүргүзүүнүн уюштуруу маселелери; б) укуктук жардам

көрсөтүү боюнча эл аралык кызматташуунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн мыйзам чыгаруучу сунуштарды иштеп чыгуу, ошондой эле укук коргоо органдарынын кылмыш куугунтукту жүргүзүү процессиндеги ишине тоскоолдук жараткан карама-каршылыктарды жоюу; в) КМШ өлкөлөрүнүн тиешелүү укук коргоо органдары үчүн оперативдик кызыкчылыкка ээ маалыматтарды чогултуу, ошол эле учурда мындай маалыматтардын сырдуулук институттарына ылайык тиешелүү мамлекеттердин мыйзамдарына дал келүүсүн эске алуу.

6.1. Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу максатында төмөнкү иш-чараларды жүргүзүү зарыл: а) Прокурордук кеңешти түзүү, ал прокуратуранын өкүлчүлүктүү өз алдынча башкаруу органы катары кызмат кылат жана прокурорлорду, анын ичинде Башкы прокурорду дайындоо жана кызматтан бошотуу боюнча сунуштарды киргизүүгө ыйгарым укуктуу болот (Соттор кеңешинин аналогиясы боюнча, илимий-юридикалык коомчулуктун өкүлдөрүнүн катышуусунда); б) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында илимий-кеңеш берүүчү кеңеш түзүү, ал прокуратура органдарынын уюштуруучулук-укуктук ишмердүүлүгү менен байланышкан маселелерди карап чыгуу үчүн илимий-юридикалык коомчулуктун өкүлдөрүнүн катышуусунда иш алып барат. Буга байланыштуу Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамына “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” өзгөртүүлөрдү киргизүү керек, атап айтканда, 11-беренени 6-пункт менен толуктап, аны төмөнкүдөй редакцияда баяндоо: *“Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн уюштуруу менен байланышкан маселелерди кароо, анын ичинде ченемдик актылардын мазмунуна укуктук анализ жүргүзүү жана алар боюнча тиешелүү корутундуларды даярдоо үчүн илимий-кеңеш берүүчү кеңеш иш алып барат. Илимий-кеңеш берүүчү кеңештин жобосу Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору тарабынан бекитилет”*. в) областтардын прокуратураларынын алдында ишкердик чөйрөлөрдүн катышуусу менен чакан жана орто бизнести коргоо боюнча коомдук кеңештерди түзүү.

7. Кыргыз Республикасы менен ЕАЭБдин башка мамлекеттеринин ортосунда укуктук жардам көрсөтүү чөйрөсүндө эл аралык кызматташуунун негизги көйгөйлөрү төмөнкүлөр болуп саналат: 1) ЕАЭБ мамлекеттеринде эл аралык кызматташтык алкагында кылмыш куугунтук жүргүзгөн органдарга карата бирдиктүү эмес мамиле. Бул маселе, өз алдынча жаңы субъект катары Тергөө комитетинин пайда болушу менен байланыштуу болуп, анын функцияларына жана ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрүнө таасирин тийгизүүдө. Ошондой эле, бул Координациялык кеңештин ишмердүүлүгүнө таасир берип, каралып жаткан мамлекеттердин уюштуруучулук-укуктук аспектилеринин бир катарын анализдеп, кайра карап чыгуу зарылчылыгын жаратат. 2) Укуктук жардам

көрсөтүү боюнча олуттуу көйгөйлөр кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын кемчиликтери жана карама-каршылыктары менен байланыштуу: а) бул мамлекеттердин мыйзам чыгаруу органдарынын кылмыштардын түрлөрү, квалификациясы жана криминалдык аракеттердин критерийлерине болгон мамилелериндеги олуттуу айырмачылыктардын пайда болушу. Бул кылмыш куугунтукту жүргүзүүдө, айрыкча, куугунтукталган адамдардын аракеттери суралган мамлекеттердин кылмыш мыйзамдары менен криминалдаштырылбаган учурларда, кыйынчылыктарды жаратат; б) жаңы кылмыш-жаза процессуалдык институттардын жана процессуалдык субъекттердин пайда болушу менен байланышкан көйгөйлөр, алар айрым мамлекеттерде гана чагылдырылып, бул мамлекеттер аралык макулдашуулардын алкагында укуктук жардам көрсөтүүгө олуттуу тоскоолдуктарды жаратууда; в) кылмыш - жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын карама-каршылыктары жана кемчиликтери, бул мыйзам чыгаруу техникасынын бузулушу жана каралып жаткан мамлекеттердин мыйзам чыгаруучуларынын көйгөйлөргө ар түрдүү мамилелеринен келип чыгып, юридикалык коомчулукта бир топ талаш-тартыштарды жаратат; г) КМШ мамлекеттеринде эл аралык кызматташтыктын алкагында ыкчам-издөө иш-чараларын (ЫИИ) жүргүзүү жана алынган жыйынтыктарды баалоо маселелери азыркы убакка чейин мыйзам деңгээлинде чечилбей келет, бул алардын кылмыш-жаза процессуалдык кодекстерге далил катары инкорпорацияланышына тоскоолдук кылат.

3) бүгүнкү күндө иштеп жаткан сунуштоочу мыйзам актылары жана КМШ мамлекеттеринин программалары көбүнчө эң кеңири таралган кылмыштардын белгилүү бир категорияларына гана тиешелүү болуп, глобалдашуу шарттарында жана дүйнөдөгү саясий кырдаалда кеңири жайылып жаткан кылмыштуу аракеттердин бардык спектрин камтыбайт.

8. Мамлекеттер аралык органдарда, чет элдик жана эл аралык (мамлекеттер аралык) соттордо, бейтарап соттордо Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын камсыздоо жана коргоо үчүн өкүлчүлүк институтун киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу негизделет. Бул үчүн төмөнкү мыйзам чыгаруу чараларын кабыл алуу зарыл: 1) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын алдында чет элдик жана эл аралык соттордо, ошондой эле чет өлкөлүк мамлекеттик органдарда Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын камсыздоо жана коргоо боюнча милдеттерди аткаруу үчүн түзүмдүк бөлүм түзүү; 2) Кыргыз Республикасы менен чет мамлекеттин ортосундагы талаш-тартыштарды кароо учурунда бул органды өкүл катары катышууга жол бербөө үчүн өзгөчө учурларды (ситуацияларды) аныктоо; 3) Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын алдында сунушталып жаткан түзүмгө төмөнкү милдеттерди жүктөө: а) Кыргыз Республикасынын атынан өкүлчүлүк жүргүзүүдө мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз

алдынча башкаруу органдары менен өз ара аракеттенүүнү камсыз кылуу; б) Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын Евразия Экономикалык Биримдигинин Сотунда жана КМШнын Экономикалык Сотунда өкүлчүлүк кылуу жана коргоону камсыз кылуу; 4) Өкүлчүлүктү ишке ашыруунун натыйжалуу механизмдин иштеп чыгуу жана мыйзам бузууларга жол бербөө максатында төмөнкүлөрдү жүргүзүү максатка ылайыктуу: а) зарыл болгон учурда мыйзамда белгиленген тартипте Конституциялык сотко кайрылуу, атап айтканда, мамлекеттер аралык органдардын жана чет мамлекеттердин чечимдерин аткаруу мүмкүнчүлүгүн кароо боюнча маселелерде; б) иштин фактылык жагдайлары жана юридикалык өңүттөрү тууралуу маалыматтарды топтоо жана жалпылоо, ошондой эле Кыргыз Республикасынын кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасы тарабынан чет мамлекеттердин адвокаттарын, эксперттерин жана башка адистерин тартуу; в) сотто Кыргыз Республикасынын өкүлү катары катыша турган адамдар үчүн талдоо жүргүзүү, сунуштарды иштеп чыгуу, жалпы позицияны жана чечимдин кесепеттерин аныктоо максатында кеңири чөйрөдөгү адистерди тартуу менен жумушчу топторду түзүү укугун Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасына берүү.

9. Административдик процессте прокурордун катышуусу менен администрациялык-укуктук талаш-тартыштарды кароону жана чечүүнү ишке ашырууга тоскоолдук кылган проблемалардын жана коллизиялардын болушу негизделет:

9.1. Кыргыз Республикасынын Административдик-процессуалдык кодексинин (АПК) 42-беренесинин 1-бөлүгүнүн мазмунуна ылайык, төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот: Биринчиден, мыйзам чыгаруучу административдик доону берүү укугунун негиздерине кеңири жалпы аныктама берет. Бул сот өндүрүшүндө бирдиктүү укук колдонуу практикасын түзүүдө көйгөйлөрдү жаратат жана сот органдары тарабынан ар түрдүү интерпретацияларды пайда кылат. Экинчиден, административдик доо арыздарды берүү үчүн так белгиленген критерийлердин жоктугу, окшош укуктук кырдаалдарда соттор тарабынан ар кандай субъективдүү мамилелердин болушуна шарт түзөт. Ушундан улам, “жүйөлүү себептер” деп аталган негиздердин болушу түздөн-түз соттун өзүнө байланыштуу болот. Үчүнчүдөн, административдик процессте субъективдүүлүктүн болушу төмөнкү жагдайларды көрсөтөт: а) негиздердин интерпретациясы белгилүү бир кырдаалдарга жана каралып жаткан иштин шарттарына көз каранды болушу мүмкүн; б) прокурор тарабынан сунушталган фактылар жана жүйөлөр сот тарабынан жагдайлардын өзгөчөлүктөрүнө жараша бааланат. Мындан улам, 142-берененин 1-бөлүгүнүн өтө жалпы аныктамасы доо арызды иштердин бардык категориялары боюнча берүүгө негиз берет.

9.2. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Пленумунун токтому соттор тарабынан Кыргыз Республикасынын АПКнин жоболорун колдонуу боюнча айрым маселелерди түшүндүрүп бергени менен, жогоруда көрсөтүлгөн көйгөйлөр толук чечилген эмес. Тактап айтканда: Биринчиден, чексиз адамдар тобунун укуктарын коргоо боюнча доо арыздар маселеси жөнгө салынбагандыктан, иш козголгон учурда толук тизмеси белгисиз болот. Бул көйгөйдү жаратат, анткени алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын индивидуалдаштыруу жана толук укуктук баа берүү мүмкүн эмес. Экинчиден, Кыргыз Республикасынын АПКде мыйзам чыгаруучу тарабынан “жүйөөлү себептер” категориясына тиешелүү учурлардын тизмеси каралган эмес. Бул прокурордун жарандын атынан доо арыз берүүсү үчүн негиз болушу мүмкүн. Ал эми бул себептерди жүйөөлүү деп таануу үчүн күчтүү далилдер талап кылынат жана сот тарабынан субъективдүү бааланат. Үчүнчүдөн, Кыргыз Республикасынын АПКсында прокурордун жарандын кызыкчылыгы үчүн доо арыз берүү мөөнөтүн калыбына келтирүү маселелери жөнгө салынган эмес. Эгерде сот жарандын доо арызы боюнча мөөнөттү калыбына келтирүүдөн баш тартуу жана өндүрүштү токтотуу тууралуу аныктама чыгарган болсо, прокурордун арызы боюнча мындай учурлар да жөнгө салынбай калган. Административдик процессте прокурордун катышуусунун укуктук мүнөзүн эске алуу менен, мыйзам чыгаруучу доо арызды берүү мөөнөттөрүн калыбына келтирүүнүн өзгөчөлүктөрүн карап чыгышы зарыл. Бул айрыкча, чексиз адамдар тобунун кызыкчылыгы үчүн, ошондой эле административдик актты жараксыз деп табуу боюнча иштерде (прокурордук текшерүү учурунда талашылып жаткан акттын мыйзамдуулугу аныкталганда) өзгөчө маанилүү.

9.3. Мыйзам чыгаруучу тарабынан прокурордун милдеттүү түрдө катышуусу жана ал боюнча корутунду берүү талап кылынган иштердин категорияларын аныктоо максатка ылайыктуу. Ошол эле учурда прокурорго мамлекеттик жана жарандардын кызыкчылыктарын коргоону камсыздоо үчүн кайсы иштерге катышуу зарылдыгын өз алдынча аныктоо мүмкүнчүлүгүн калтыруу керек. Бул прокурорго түздөн-түз катышууну талап кылган кырдаалдарды өз алдынча баалоого жана ага багытталган жана түзүмдүк мүнөз берүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мындай мамиле мыйзамдуулукту жана коомдук, мамлекеттик кызыкчылыктарды коргоону камсыз кылат (мисалы: бюджеттик, бажы, салык мамилелеринен келип чыккан иштер боюнча, айлана-чөйрөнүн компоненттерин коргоо жаатында, мамлекеттин кирешесине өндүрүү боюнча документтерди аткарууда ж.б.).

10. Прокуратура органдарынын ишмердүүлүгүн өркүндөтүү максатында төмөнкү мыйзамдык мүнөздөгү чараларды кабыл алуу сунушталат:

10.1. Прокуратура органдарында кызыкчылыктардын кагылышуусун башкаруунун шарттарын, жагдайларын жана тартибин так чагылдырган ведомстволук нормативдик актты (“Кызыкчылыктардын кагылышуусу

жөнүндө”) кабыл алуу негиздүү болуп саналат. Ал Кыргыз Республикасынын “Кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө” жана “Мамлекеттик жарандык кызмат жана муниципалдык кызмат жөнүндө” мыйзамдарына ылайык ишке ашырылышы керек. Себеби, Кыргыз Республикасынын “Прокуратура жөнүндө” Конституциялык мыйзамынын 78-беренесинде “Прокуратура органдарындагы кызыкчылыктардын кагылышуусу” боюнча ченемдер бул тармакты жөнгө салуучу бардык аспектилерди камтыбайт жана прокуратура органдарынын ишмердүүлүгү учурунда пайда болгон кагылышкан маселелерди чечүүгө мүмкүнчүлүк бербейт.

10.2. Ротация жүргүзүү учурунда прокуратура кызматкерлерин социалдык камсыздоо маселелерин (соттор менен болгон аналогияда) Өкмөттүк деңгээлде иштеп чыгуу зарыл. Анткени бул процессте келип чыккан материалдык кыйынчылыктар кызматкерлерге өз милдеттерин толук кандуу жана тийиштүү деңгээлде аткарууга тоскоолдук кылат.

10.3. Прокуратура органдарына кызматка кабыл алууда бардык талапкерлерди психодиагностикалык текшерүүдөн (тестирлөөдөн) өткөрүү боюнча милдеттүү талапты киргизүү сунушталат. Бул тестирлөө учурунда талапкердин психоэмоционалдык өзгөчөлүктөрү, татаал жана күмөндүү жагдайлардагы жүрүм-туруму, кризистик кырдаалдардагы реакциясы жана аракеттери, ошондой эле прокуратура жана тергөө органдарында иштөө үчүн маанилүү болгон башка бир катар сапаттары аныкталат. Анткени бул кызмат адамдар менен тыгыз байланышта жана жогорку эмоционалдык жүктөм менен байланышкан. Ошондой эле бул текшерүү талапкерлердин кесиптик жактан маанилүү сапаттарын баалоого мүмкүндүк берет. Психологдун корутундусу сунуштама мүнөздө болот жана даттанууга мүмкүн. Бирок бул чара прокуратурадагы кызмат орундарына талапкерлерди сапаттуу тандоого өбөлгө түзөт.

Издөнүүчүнүн кошкон жеке салымы диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары автордун жеке өзү алгандыгында. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын кадрлар жана кесиптик өнүктүрүү башкармалыгынын окуу борборунун угуучулары үчүн диссертациялык изилдөөнүн алкагында колдонулгандыгы ишке ашыруу актысы менен тастыкталат. Коргоого коюлган негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автор тарабынан илимий иш-чараларда чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар КР УАКтын, РИЦИнин рецензиялануучу басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда 9 илимий макалалар даярдалып чыгарылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, кириш сөз, үч главадан, тиешелүү 7 бөлүмдөн, корутунду жана колдонулган адабияттын тизмесин камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы; диссертациянын түзүмү жана көлөмү ачылат.

"Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бийлик тутумундагы мамлекеттик орган катары прокуратуранын укуктук статусунун өзгөчөлүктөрү" деген **Биринчи глава** үч бөлүмдү камтыйт: 1) **"Прокуратуранын жана прокурордук кызматкерлердин статусу: "Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө" жаңы конституциялык Мыйзамдын контекстиндеги милдеттердин түшүнүгү, маңызы жана өзгөчөлүктөрү"**, 2) **"Прокуратуранын ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрү, алардын функциялары жана прокурордук кызматкерлерге коюлуучу заманбап талаптар"**, 3) **"КМШ өлкөлөрүнүн катышуучу мамлекеттериндеги прокуратура институту: мамлекеттер аралык кызматташтыктын алкагында алардын иштешин жана ишин координациялоону уюштуруу жана өзгөчөлүктөрү"**.

Прокуратуранын укуктук статусу ар дайым ата мекендик жана чет өлкөлүк изилдөөчүлөрдүн илимий кызыкчылыктарынын предмети болуп келген. Бул көйгөйдүн айрым жактары КМШ өлкөлөрүнүн изилдөөчүлөрү Басков В. И., Додонов В. Н., Крутских В. Е., Беляев В.П., Бессарабов В.Г., Козлов Л. Ф., Паламарчук А. В., Винокурова Ю. Е., Фрукташева Е. Р., Капинус О. С., Сухарева А. Я., Рохлин В. И., Сыдорук И.И., Полякова М.П., Коробейникова Б.В., Шалумова М.С. жана Бахтыбаева И.Б. эмгектеринде чагылдырылган.

Прокуратуранын ишмердүүлүгү боюнча жалпы теориялык маселелерди иштеп чыгууга төмөнкү окумуштуулар жана изилдөөчүлөр Шаршеналиев А.Ш., Исаева К. А., Осмоналиев К. М., Абдукаримова Н. Э., Сманалиев К.М., Адилов А.Н., Осмонов Д. М, Маматазизова Н. К., Сабырова К. Ж., Кокоева А. М., Сулайманова Н. Н., Жумалиев Б. А., Жакупбеков А.Ж. олуттуу салым кошушкан. Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишмердигине арналган диссертациялык иштерди көрсөтүү зарыл деп

эсептейбиз: А.Б. Калматовдун "Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик органдарынын системасындагы прокуратуранын конституциялык-укуктук статусу" [Калматов А.Б. «Конституционно-правовой статус прокуратуры в системе органов государственной власти Кыргызской Республики». Дис. канд. юрид. наук: 12.00.02: [Текст]: – Бишкек, 2011]; М.Калдыбай уулунун "Кыргызстандын алдын ала тергөө органдарынын жазык-процесстик ишмердүүлүгүндө мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл" [Калдыбай Уулу Мирлан «Прокурорский надзор за исполнением законов в уголовно-процессуальной деятельности органов предварительного расследования Кыргызстана». Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.09: [Текст]: – Москва, 2004.] жана М. Э. Жаналиевдин диссертациясы: "жашы жете электер жөнүндө мыйзамдардын аткарылышына прокурордук көзөмөл (теория жана практика маселелери)" [Жаналиев М. Э. «Прокурорский надзор за исполнением законодательства о несовершеннолетних (проблемы теории и практики). Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.11: [Текст]: – Бишкек, 2022].

Ошону менен бирге аталган окумуштуулардын жана изилдөөчүлөрдүн иштеринин мазмуну изилдөөнүн предмети менен шартталган, ал көбүнчө жалпы теориялык, уюштуруучулук, администрациялык, изин суутпай издөө, Жазык, Жазык-процесстик же криминалисттик аспектилерди, ошондой эле Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин өркүндөтүү проблемаларына тиешелүү болгон.

Негизги мыйзам прокуратураны жөн гана жазыктык куугунтуктоо органы катары эмес, Кыргыз Республикасында мыйзамдуулук режимин камсыз кылуучу мамлекеттик органдар системасынын бөлүгү катары аныктаган. Конституция милдеттердин белгилүү бир конструкциясын куруу менен прокуратуранын негизги мамлекеттик функциясы мыйзамдардын сакталышын жана аткарылышын көзөмөлдөө болуп саналарын белгилеген. Ал жергиликтүү өз алдынча башкаруудан баштап аткаруу бийлигинин жогорку органына чейинки бардык бийлик органдарынын ишине жайылтылат. Бул жагдай конституциялык деңгээлде түзүлгөн жана мамлекеттик бийликтин бир да бутагына кирбеген өз алдынча, көз карандысыз мамлекеттик орган катары Кыргыз Республикасынын атайын статусу бар мамлекеттик бийлик органдарынын арасында Конституциядагы прокуратуранын ордун аныктайт. Мамлекеттик бийликти бөлүштүрүү принциби башка институттук көз карандысыз жана функционалдык өз алдынча мамлекеттик-укуктук институттардын болушу мүмкүндүгүн жокко чыгарбайт. Алардын болушу мамлекеттик-укуктук жашоонун учурдагы керектөөлөрү, мамлекеттин айрым функцияларын ишке ашыруунун зарылдыгы менен аныкталат. Жогоруда аталган функциялар жана аларды ишке ашыруу боюнча ыйгарым укуктар, прокуратуранын көзөмөлү жайылтылуучу субъекттердин чөйрөсү,

прокуратуранын бийлик органдары менен мамилелеринин мүнөздөмөсүнүн негизги параметрлерин да аныктайт.

Прокурордук көзөмөл өзүнүн жөнгө салуучу функциясын аткарат, ал статикада - коомдук мамилелердин ушул чөйрөсүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды түзүү жолу менен, ошондой эле укуктук жөнгө салуу процессинде коомдук мамилелердин катышуучуларына ушул ченемдик актыларды колдонуудан турган динамикада көрүнөт. Бул учурда, прокурордук көзөмөлдүн бардык ченемдери негиздүү эки топко бөлүнөт.

Биринчи топ өзүнө төмөнкүдөй ченемдерди камтыйт: 1) прокуратураны өз алдынча мамлекеттик орган катары уюштуруу жана анын иштешинин негиздери, анын ичинде прокуратуранын жалпы милдеттерин жана аларды жүзөгө ашыруунун жолдорун, аны түзүүнүн жана ишинин принциптерин белгилөөчү; 2) прокуратуранын бардык звенолорунун түзүмү, прокурорлордун, ошондой эле прокуратуранын коллегиялдуу органдарынын негизги укуктары жана милдеттери; 3) прокурорлорду кызмат орундарына дайындоонун жана кызмат ордунан бошотуунун мөөнөттөрү жана тартиби, бул кызмат орундарына талапкерлерге коюлуучу талаптар, ошондой эле аларга жүктөлгөн милдеттерди аткаруу үчүн прокурорлордун жоопкерчилигинин маселелери жана прокуратура органдарында кызмат өтөөнүн тартиби.

Экинчи топ төмөнкү ченемдерден турат: 1) Кыргыз Республикасынын Конституциясынын сакталышын жана Кыргыз Республикасында колдонулуп жаткан мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө боюнча прокурорлордун ишин, ошондой эле алардын мыйзамдардын аткарылышын, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышын көзөмөлдөө жайылтылган башка органдардын жана жактардын аракеттерин жөнгө салуучу. Буга ошондой эле прокурордук көзөмөлдүн жалпы жана атайын милдеттери, аны түзүүнүн жана жүзөгө ашыруунун принциптери, ошондой эле прокурор тарабынан укук бузуу белгилерин табууга байланыштуу көзөмөлдүн пайда болуу, өнүгүү жана аяктоо тартиби жана бузулган укуктарды калыбына келтирүү жана күнөөлүүнү юридикалык жоопкерчиликке тартуу боюнча чараларды көрүү кирет; 2) бул ченемдер ошондой эле прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу боюнча прокурорлордун укуктарын жана милдеттерин; прокурорлор өз ишин жүзөгө ашыруу процессинде укуктук мамилелерге кирген органдардын жана адамдардын укуктарын жана милдеттерин бекемдейт жана деталдаштырат. Прокурордук-көзөмөл мыйзамына арналган юридикалык адабияттарда ченемдерди тармактар боюнча бөлүү боюнча ар кандай көз караштар бар. Айрым окумуштуулар, мисалы С.Г. Березовская прокурордук көзөмөлдүн ченемдерин материалдык жана уюштуруучулук деп бөлсө болот дейт. Ал эми В.Д. Ломовский укуктун бул тармагынын ченемдерин материалдык жана процесстик деп бөлөт. Жогорудагы биринчи топтун ченемдери материалдык нормаларга тиешелүү. Материалдык ченемдер - бул

анын мазмунун аныктоо прокурордук көзөмөл же прокуратура ишине карата негизги ченемдер болуп саналат. Жол-жоболук ченемдер - бул прокурорлордун мыйзамдуулуктун бузулушун камсыз кылуу жана четтетүү боюнча өз ыйгарым укуктарын жүзөгө ашыруу тартибин бекемдеген экинчи даражадагы ченемдер. Ошондой эле процессуалдык ченемдер укук коргоо эрежелери экенин белгилей кетүүгө болот. Прокурордук көзөмөл Мыйзамдын көп кырдуу предмети укуктук жөнгө салуу ыкмаларынын комплекстүүлүгүн жаратат. Башкача айтканда, кээ бир коомдук мамилелерде императивдик осуят ыкмасы (же бийлик милдеттендирүү ыкмасы), башкаларында тыюу салуу ыкмасы, үчүнчүдөн тараптардын тендик ыкмасы колдонулушу мүмкүн.

Прокуратуранын укуктук статусунун негизги өзгөчөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат:

Биринчиден, прокуратуранын укуктук статусун мыйзамда аныкталган прокуратура органдарынын, ошондой эле алардын коомдогу жана мамлекеттеги мыйзамдуулукту камсыз кылуу боюнча мыйзам менен жүктөлгөн функцияларды жүзөгө ашыруу боюнча ыйгарым укуктардын жыйындысы берилген, ар биринин өз аталышы бар, мыйзамда белгиленген принциптердин негизинде иштеп жаткан, республикалык бюджеттен гана каржылануучу жана көз карандысыз статусу укуктук коргоонун жана социалдык коргоонун атайын чаралары менен камсыз кылынган

Экинчиден, прокуратуранын укуктук статусу жөнүндө маселе прокурордук кызматкерлердин өздөрүнүн укуктук статусу жөнүндө маселе менен тыгыз байланышта, анткени алар жана алар гана прокуратура органдарына жана мекемелерине берилген ыйгарым укуктардын ээлери болуп саналат жана прокуратура жөнүндө мыйзамда белгиленген максаттарга жетүү үчүн иштелип чыккан.

Үчүнчүдөн, прокурордук кызматкердин укуктук статусу анын Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын тутумунун ичиндеги (ээлеген кызматына жараша), ошондой эле андан тышкаркы, башкача айтканда, прокурордук кызматкер укуктук мамилелердин катышуучусу болгон коомдо жана мамлекетте укуктук абалын камтыйт.

Төртүнчүдөн, прокурордук кызматкердин укуктук статусунун мазмунуна төмөнкүлөр кирет: анын укуктары, милдеттери, жоопкерчиликтери жана кепилдиктери. Прокурордук кызматкер өз ишин жүзөгө ашыруу, анын алдына коюлган милдеттерди аткаруу үчүн ага укуктардын жана милдеттердин жыйындысы, башкача айтканда белгилүү бир ыйгарым укуктар берилет, алардын болушу мыйзамдын үстөмдүгүн, мыйзамдуулуктун биримдигин жана бекемделишин, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам тарабынан корголуучу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуунун прокуратура органдарынын алдына коюлган максаттарына жетүүгө кызмат кылат. Прокурордук

кызматкердин өз ыйгарым укуктарын толук кандуу жана тоскоолдуксуз жүзөгө ашыруусуна мыйзамда белгиленген кепилдиктер, атап айтканда, аны укуктук жана социалдык коргоо чаралары кызмат кылат. Прокурордук кызматкер өзүнүн кызматтык милдеттерин аткарбаса же талаптагыдай аткарбаса, мыйзамдардын талаптарын бузса мыйзамда белгиленген жоопкерчиликке алып келет.

Санариптик технологияларды колдонуу менен ийгиликтүү иштөө үчүн прокуратура органдарынын кызматкерлеринин маалыматтык процесстерди өздөштүрүүгө, маалыматтык технологиялар жаатындагы билим деңгээлин жогорулатууга даярдыгы негиз болуп саналаары анык. Системалар менен иштөөнүн туруктуу көндүмдөрүн калыптандыруу, практикалык билимдерге ээ болуу санариптештирүү шарттарында иштөөгө даярдыктын тийиштүү деңгээлин камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Бул үчүн, биздин оюбузча, маалыматтык технологиялар тармагында кызматкерлердин квалификациясын жогорулатууга багытталган окуу иш-чараларынын системасын уюштуруу жөнүндө комплекстүү чечим кабыл алуу талап кылынат.

Санариптик технологияларды колдонуу менен ийгиликтүү иштөө үчүн прокуратура органдарынын кызматкерлеринин маалыматтык процесстерди өздөштүрүүгө, маалыматтык технологиялар жаатындагы билим деңгээлин жогорулатууга даярдыгы негиз болуп саналаары анык. Тутумдар менен иштөөнүн туруктуу көндүмдөрүн калыптандыруу, практикалык билимдерге ээ болуу санариптештирүү шарттарында иштөөгө даярдыктын тийиштүү деңгээлин камсыз кылууга мүмкүндүк берет. Бул үчүн, биздин оюбузча, маалыматтык технологиялар тармагында кызматкерлердин квалификациясын жогорулатууга багытталган окуу иш-чараларынын тутумун уюштуруу жөнүндө комплекстүү чечим кабыл алуу талап кылынат. Мындан тышкары, маалыматтык технологияларды билүү жана алар менен иштөө аттестацияга чейинки даярдыктан өтүүдө жана андан ары кезектеги аттестацияларды өткөрүүдө кызматкерлердин – жаш адистердин ишмердүүлүгүн баалоонун критерийлеринин бири болушу керек. Билим алуу программалык комплекстерди колдонуунун оң тажрыйбасын берүүнү жана жайылтууну болжолдоого тийиш. Санариптештирүү шартында иштөөгө даярдыктын деңгээлин көзөмөлдөөнү камсыз кылуу КР Башкы прокуратурасынын борбордук аппаратынын бөлүмдөрүнүн жетекчилеринен жана жер-жерлердеги прокурорлордон бул багытта пландуу жана туруктуу иштерди жүргүзүүнү талап кылат. Кызматкерлерди өз убагында окутуу, программаларды, компьютердик жана уюштуруу техникаларын жаңыртуу ишти уюштуруунун милдеттүү шарты болуп калууга тийиш. Келечек заманбап маалыматтык технологиялар, аларды колдонуу көзөмөлдөө ишин ишке ашыруунун иштиктүү инструменти болуп калат деп ишенебиз.

Прокурордук көзөмөл менен прокурордук контролдун катышы жөнүндө маселени чечүү менен байланышкан көйгөйлөр бул маселени иликтөөдө специфика менен шартталган, атап айтканда: 1) азыркы учурга чейин "контролдоо" жана "көзөмөлдөө" деген так түшүнүктөрдүн так чектөөсүнүн жоктугу, демек, жалпысынан контролдук жана көзөмөлдөө ишмердүүлүгүнүн мазмуну маселеси ар кандай чечилет; 2) эреже катары, негизинен контролдоо түшүнүгү юридикалык коомчулук тарабынан көзөмөл түшүнүгүнө караганда кеңири чечмеленет. Ошол эле учурда, көзөмөл иши — бул кандайдыр бир мыйзам бузууларды аныктоого багытталган жана көзөмөлгө алынган объектиге байкоо жүргүзүү менен гана мүнөздөлүүчү көзөмөлдөө максатында гана жүргүзүлүүчү иш деп ырасталат. Прокурордун көзөмөлчүлүктөн айырмаланып контролдук иши сотко чейинки өндүрүштүн ишине түздөн-түз кийлигишүүнү, каралып жаткан иш боюнча ага милдеттүү түрдө аткарылууга тийиш болгон көрсөтмөлөрдү берүүнү, аныкталган бузууларды өз алдынча четтетүүнү болжолдойт. Ушуга байланыштуу көзөмөлдөө иши контролдоо ишмердигинин түзүүчү элементтеринин бири катары каралат, ал эми көзөмөлдөө органдары контролго толугу менен мүнөздүү болгон милдеттерди аткаруучу орган катары контролдоо органдарына кирет.

Бирок контролдук (башкаруучулук) иш прокуратура органдарынын системасынын ичинде гана жүргүзүлбөйт. Бул төмөн турган прокурордук кызматкерлердин жогору турган жана КР Башкы прокуроруна баш ийүүсүнүн негизинде түзүлгөн борборлоштурулган система катары прокуратуранын укуктук статусунун өзгөчөлүгүн түзөт. Прокурордук контроль жазык куугунтугунун иштеп жаткан ролун ишке ашыруунун алкагында сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан тергөө жүргүзүүдө изин суутпай издөө ишин жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын аткарылышы үчүн жүзөгө ашырылууга тийиш. Прокурордук көзөмөл менен контролдун ортосунда так сызык белгилениши керек. Бул иш-чаралардын ар бири аткарган функциясы менен шартталган өзүнүн өзгөчөлүгүнө ээ. Прокурордук көзөмөл өзгөчө майда-чүйдөсүнө чейин регламенттелиши керек, анткени мыйзамдуулукка көзөмөл так эместиктерди камтышы мүмкүн эмес. Анын өзгөчөлүгү, ал жалпы мүнөзгө ээ жана мыйзам менен жөнгө салынган бөлүгүндө коомдук мамилелердин дээрлик бардык чөйрөлөрүнө жайылтылат. Бул иш-аракеттердин айырмасынын чоңдугу көзөмөлдөө иш-аракеттери түрүндө аны жүзөгө ашыруу зарылдыгын шарттайт. Укук менен жөнгө салынган коомдук процесстердин ар түрдүүлүгүн жана көптүгүн эске алуу менен алардын өзүнчөлүгүн, ал тургай коомдук мамилелердин тигил же бул чөйрөсүндө мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөөчү адистештирилген органдардын болушуна толук жол берилет, зарыл. Бул органдардын иши бирдиктүү максаттарга - Мыйзамдын салтанатына жетишүүгө багытталууга тийиш.

Экинчи глава "Изилдөө методологиясы жана методдору" бөлүмүндө турат: "Объектисин жана изилдөө предметин аныктоо. Изилдөө методологиясы". Изилдөө объектиси-бул изилдөөнү талап кылган кубулуштарды, процесстерди же мамилелерди камтыган чындыктын кеңири чөйрөсү [Лаврухина И.М. илимдин логикасы жана методологиясы: магистранттар үчүн окуу куралы. Зеленоград: Дон ГАУДАГЫ Фгбоунун Азов-Кара деңиз инженердик институту, 2019]. Философиялык, укуктук жана социалдык контекстте объект анализдин негизин түзгөн белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүктөрдүн, өз ара аракеттенүүлөрдүн жана структуралардын жыйындысы катары көрсөтүлүшү мүмкүн. Изилдөө предмети-бул терең изилдөөгө тийиш болгон объекттин белгилүү бир жагы, аспектиси же мүнөздөмөсү. Эгерде изилдөө объектиси кубулуштардын кеңири чөйрөсүн камтыса, анда тема ошол чөйрөнүн айрым өзгөчөлүктөрүнө жана элементтерине көңүл бурат. [Юркевич А.Г. гуманитардык жана коомдук-илимий маселелер боюнча окуу-изилдөө иштери: ЖОЖдор үчүн окуу куралы. Тоо "Вариант", 2016.]

Классикалык ыкма менен изилдөө объектисин жана предметин аныктоо маселелери боюнча, бул категория таанымдык мамиле каралат. Ошентип, философиялык аспектиден баштап, изилдөө объектиси курчап турган дүйнөнүн маңызын жана кубулуштарын билүү менен байланышкан универсалдуу категория болуп саналат. Философия объектти адамдын аң-сезиминен көз карандысыз болгон, бирок адамдын ишмердүүлүгүнүн аркасында таанылган объективдүү чындыктын элементи катары карайт [Ардашкин и.б. проблеманын Онтологиясы: гносеологиялык мамиле // Томск политехникалык университетинин жаңылыктары. 2005. Т.308. №1]. **Изилдөөнүн предмети** теориялык түшүнүк, идея же процесс болуп калат, ал аркылуу объекттин маңызы изилденет. Юридикалык позициядан баштап, изилдөө объектиси (юридикалык илимде) укуктук мамилелердин, ченемдердин, институттардын, принциптердин жана механизмдердин укуктук тартиптин иштешин камсыз кылгандыгына көңүл бурууга болот. Мында объект ченемдик база аркылуу субъекттердин өз ара аракеттенүүсүн чагылдырган укуктун структуралык бирдиги катары изилденет [Рувин г.и. проблемалык кырдаал илимий билимдин өнүгүшүндө карама-каршылыктын көрүнүшү катары // карама-каршылык жана дискурс / жооп. ред.и. А. Герасимов. М.: Иф АКК, 2005], ошол эле изилдөө предмети объектинин конкреттүү ченемдик же практикалык көрүнүшү менен чектелет. Мисалы, эгерде объект укук системасы болсо, анда предмет катары белгилүү мамилелерди жөнгө салуучу конкреттүү укуктук ченемдерди талдоо болушу мүмкүн [Авдеева О.А., Авдеев В.А. мамлекеттүүлүктүн өнүгүшүнүн азыркы этабындагы укуктун социалдык баалуулугу. Укуктук түшүнүүнүн актуалдуу маселелери. Жаран. Шайлоо. Бийлик. № 2(20)/2021].

Жалпысынан алганда, изилдөө объектиси жана предмети менен тыгыз байланышта. Объект изилдөөнүн жалпы контекстин, анын чектерин аныктайт, ал эми тема тар, деталдуу көйгөйлүү маселелерге басым жасайт. Философиялык аспектте бул байланыш жалпы жана конкреттүү диалектиканы чагылдырат. Укуктук илимде ал укук теориясы менен анын конкреттүү көрүнүштөрүнүн ортосундагы байланышты көрсөтөт [Анисин А.Л. укуктук илимдер боюнча диссертациялык изилдөөлөрдө объектти жана предметти аныктоонун методологиялык негиздери жана учурдагы практикасы / а. л. Анисин // укук философиясы. – 2023. – № 4(107). - 7-14-бб.] Социалдык чен-өлчөмдө объект жана предмет алардын коомго жана инсандарга тийгизген таасиринин призмасы аркылуу изилденет [Зорькина, Н. в. изилдөөнүн объектиси катары окутуунун тринитардык принциптеринин түзүмү жөнүндө суроого / Н. в.Зорькина, с. п. Никонова, Е. Н. Емельянова // Педагогика жана психологиянын актуалдуу маселелери : эл аралык илимий-практикалык конференциянын илимий эмгектеринин жыйнагы, Санкт-Петербург, 18-19-май, 2023-жыл; Санкт-Петербург башкаруу жана экономика технологиялары университети, 2023. - С.303-308]. Ошентип, изилдөө объектиси сот системасы болуп саналат, анда предмети бул системанын алкагында адам укуктарын коргоо боюнча конкреттүү механизминин натыйжалуулугун талдоо болушу мүмкүн. Жогоруда айтылгандардан улам, изилдөө объектиси жана предмети илимий изилдөөнүн бүтүндүгүн жана конкреттүү көйгөйлөрдү чечүүгө багытталышын камсыз кылуучу маанилүү методологиялык категориялар болуп саналат.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратура органдары тарабынан ага мүнөздүү болгон көп функциялуу ишмердүүлүктү жана мыйзам ченемдеринин талаптарын ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле мында илимий, уюштуруучулук жана укуктук, анын ичинде КМШнын алкагында чечүү зарылдыгын пайда кылган көйгөйлүү кырдаалдар саналат. Жүргүзүлгөн реформанын жана укук колдонуу практикасынын шарттарында Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин уюштуруу маселелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери жана укуктук жардам көрсөтүүдө КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында Башкы прокуратуралардын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн иштөөсүнүн өзгөчөлүктөрү изилдөөнүн предмети болуп саналат. Бул диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасындагы прокуратура органдарынын жана прокурордук кызматкерлердин укуктук статусуна арналган, анда алардын мамлекеттик бийлик системасындагы функциялары, ыйгарым укуктары жана ролу талданат. Изилдөөнүн максаттарына жетүү үчүн жалпы илимий жана жеке илимий методдорду бириктирген комплекстүү мамиле колдонулат. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн алкагында Жалпы илимий жана жеке-илимий методологиялык ыкмаларды камтыган илимий таанымдын кеңири

спектри колдонулган. Алардын арасында дедукция, индукция, синтез, анализ, салыштырмалуу укуктук жана статистикалык ыкмалар негизги ролду ойногон. Аталган методдорду колдонуу изилдөөнүн комплекстүүлүгүн жана көп аспектүүлүгүн камсыз кылууга мүмкүндүк берди, бул прокуратура органдарынын укуктук статусу сыяктуу татаал укуктук көрүнүштөрдү изилдөөдө өзгөчө маанилүү.

Индукция методу прокуратура органдарынын укуктук статусунун айрым элементтерин деталдуу изилдөө үчүн изилдөө процессинде колдонууну тапты. Бул прокуратуранын ишин жөнгө салуучу конкреттүү мыйзам ченемдерин талдоону, ошондой эле аларды сот практикасында чечмелөөнү камтыды. Бул методдун жардамы менен жеке учурларды жалпылоого таянуу менен Кыргыз Республикасында прокуратура институтунун ишин мүнөздөөчү негизги мыйзам ченемдүүлүктөрдү табууга мүмкүн болду. Мындай мамиле жалпы Мыйзамга жарым-жартылай өтүүдөн баш тартууга мүмкүндүк берди, мамлекеттик системада маанилүү укуктук институт катары прокуратуранын системалык өзгөчөлүктөрү жөнүндө тыянактарды иштеп чыкты. Дедукция ыкмасы, тескерисинче, жалпыдан конкреттүүгө карай кыймылды камсыз кылган. Бул уюштуруу жана прокуратура органдарынын ишинин конкреттүү аспектилери контекстинде Мыйзамдын жалпы теориялык жоболорун ишке ашырууну изилдөө үчүн арналган. Ошентип, дедукция ыкмасынын аркасында мамлекеттик органдардын укуктук статусунун образдуу жалпы принциптери мыйзамдарда бекитилген конкреттүү укуктук ченемдерге кантип трансформацияланарын жана бул ченемдер укук колдонуу практикасында кандайча ишке ашырылаарын байкоого болот. Бул мамлекеттик бийлик системасында прокуратуранын ролу жөнүндө теориялык жоболорду тастыктоого гана эмес, ченемдик-укуктук жөнгө салууну жакшыртуу үчүн потенциалдуу багыттарды аныктоого мүмкүндүк берди [Укуктук чөйрөдөгү изилдөөлөрдүн методологиялык негиздери : Окуу куралы /А.А. Егоров, Е. В. Кирдяшова, А. Б. Юсупов]. Комузчу [ж.б.]. - Москва: ОсОО "Русайнс", 2023. - 232 б.].

Синтез ыкмасы аркылуу прокуратуранын ишмердүүлүгүнүн айрым элементтерин талдоо учурунда алынган маалыматтар интеграцияланган, бул институттун укуктук статусу жөнүндө комплекстүү көз карашты түзүүгө мүмкүндүк берди. Бул бирикме прокуратуранын функцияларын ченемдик-укуктук жөнгө салуу, анын уюштуруу системасынын түзүмү, ошондой эле укук колдонуу практикасында ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруунун өзгөчөлүктөрү сыяктуу негизги аспектилерди камтыды. Бул ыкманын аркасында прокуратуранын Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик системасында иштөөсүн аныктоочу ички өз ара байланыштарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү аныктоого мүмкүн болду. Ченемдик укуктук актылардын практикалык ишке ашырылышы менен өз ара аракеттенүүсүн изилдөөгө өзгөчө

көңүл бурулду. Мисалы, прокуратура органдарынын мыйзамдык базасы укуктук жөнгө салуунун негизги принциптерин чагылдырганы менен, укук колдонуунун натыйжалуулугуна таасир этүүчү боштуктар жана коллизиялар бар экендиги белгиленген. Синтез ыкмасы мындай көйгөйлүү жерлерди аныктоого гана эмес, аларды жоюуга ыкмаларды сунуштоого да мүмкүндүк берди.

Мындан тышкары, уюштуруу түзүмүн талдоонун натыйжасында алынган маалыматтарды бириктирүү прокуратуранын ишинин ийгилиги анын ички процесстерин оптималдаштыруу менен түздөн-түз байланыштуу экендигин көрсөттү. Синтез методу институционалдык көзкарандысыздыкты чыңдоо, кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана ички көзөмөл механизмдерин өркүндөтүү зарылдыгы жөнүндө тыянактарды иштеп чыгууга өбөлгө түздү. Эл аралык контекстте Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ордун аныктоо жана Кыргыз Республикасында ийгиликтүү тажрыйба алуу мүмкүнчүлүгүн баалоо үчүн салыштырма-укуктук ыкма колдонулган, анда Россия Федерациясынын жана Казакстан Республикасынын прокуратурасынын укуктук статусу маселелери изилденген. Изилдөөнүн жүрүшүндө статистикалык маалыматтарга талдоо жүргүзүлгөн. Атап айтканда прокуратуранын ишмердүүлүгү жөнүндө маалыматтарды талдоодо каралган иштердин саны, чыгарылган корутундулардын саны, кадрлар жөнүндө маалыматтар (кызматкерлердин саны, алардын квалификациясы, кадрлардын кетип калуусу), мында алынган жыйынтыктар прокуратуранын ишинин натыйжалуулугун баалоо жана аны өркүндөтүүнүн багыттарын аныктоо үчүн колдонулду. Логикалык изилдөө методун колдонууга алынган маалыматтарды системалаштырууда анын ички ырааттуулугун камсыз кылууда жана негиздүү тыянактарды түзүүдө негизги ролду ойноду. Бул ыкма изилдөө учурунда топтолгон маалыматты иретке келтирүүгө жана аны логикалык жактан толук структурага түзүүгө мүмкүндүк берди. Бул илимий катуулукка жана ырааттуулукка жетүү үчүн зарыл шарт.

Логикалык метод маалыматтарды талдоо жана чечмелөө этабында гана эмес, ошондой эле теориялык жоболор менен эмпирикалык маалыматтардын ортосундагы байланыштарды текшерүүгө өзгөчө көңүл бурулган аргументтерди куруу процессинде да колдонулган. Ушунун аркасында карама-каршылыктардан алыс болуп, тыянактардын ишенимдүүлүгүн камсыз кылынды. Мисалы, прокуратуранын ишинин ченемдик-укуктук базасын талдоо жана аны практикада колдонуу жалпы теориялык концепциялардан конкреттүү мисалдарга жана натыйжаларга логикалык өтүү менен коштолгон. Логикалык методду колдонуунун маанилүү аспектиси изилдөөнүн негиздүүлүгүн төмөндөтө турган методологиялык кемчиликтерди аныктоо болду. Бул процессте иштин башында белгиленген гипотезалардын негиздүүлүгүн текшерүү, ошондой эле аларды акыркы жыйынтыктарга шайкеш келтирүү

камтылган. Мисалы, индуктивдик жана дедуктивдик методдордун натыйжасында алынган тыянактарды ырааттуу текшерүү алардын бири-бирине толукталышын камсыз кылды жана иштин илимий актуалдуулугун арттырды. Мындан тышкары, логикалык ыкма изилдөө текстинин структуралык биримдигин түзүүгө салым кошкон. Бул иштин айрым бөлүмдөрүнүн так чектелишинде, бир изилдөө тапшырмасынан экинчисине өтүү ырааттуулугунда, ошондой эле коюлган максаттардын аларга жетүү методдорунун жана жыйынтыктардын ортосундагы логикалык байланышта туюнтулган. Бул ыкма илимий катаалдыктын деңгээлин гана жогорулатпастан, натыйжаларды максаттуу аудиторияга жеткиликтүү көрсөтүүнү камсыз кылды.

Жыйынтыктоочу жалпылоо процессинде логикалык ыкма прокуратура органдарынын укуктук статусун өркүндөтүүгө багытталган сунушталган сунуштамаларды сын көз караш менен талдоонун куралы болуп калды. Бардык сунуштар ашыкча же карама-каршылыктуу болуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарып, аныкталган тенденцияларга жана көйгөйлөргө ылайык текшерилди. Бул тыянактардын практикалык колдонулушу чечүүчү ролду ойногон укуктук жөнгө салуу контекстинде өзгөчө маанилүү. Логикалык ыкма ошондой эле чечилбеген маселелерди жана кошумча талдоону талап кылган тармактарды баса белгилеп, андан аркы изилдөөлөрдүн келечегин аныктоого мүмкүндүк берди. Мисалы, прокурорлордун башка мамлекеттик институттар менен өз ара аракеттенүүсүнүн айрым аспектилерин изилдөө же прокурорлордун ишине социалдык чөйрөнүн таасири терең изилдөө үчүн ачык бойдон калууда. Жалпысынан логикалык ыкманы колдонуу материалдын ырааттуу көрсөтүлүшүнө гана салым кошпостон, иштин бүтүндүгүн жана илимий актуалдуулугун камсыз кылды. Изилдөөнүн натыйжалары, бул ыкманы колдонуу менен, аларды юридикалык илим жана прокуратура институтун өркүндөтүү үчүн баалуу салым кылып, ишенимдүүлүгү, аргументтүүлүгү жана практикалык колдонуу жогорку даражасына ээ. Жалпысынан алганда, индукция, дедукция, синтез ыкмаларын, салыштырма-укуктук, статистикалык жана логикалык методдорду айкалыштырып колдонуу прокуратура органдарынын жана прокурордук кызматкерлердин укуктук статусун комплекстүү изилдөөгө мүмкүндүк берет. Мындай методология ар тараптуу талдоону камсыз кылат жана илимий негизделген тыянактарды жана сунуштарды түзүүгө өбөлгө түзөт.

Үчүнчү глава "Мамлекеттик бийлик органдарын реформалоо шартында Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын көзөмөлдөө жана процесстик ишинин негизги багыттары" үч бөлүмдөн турат: 1) " Мыйзамдардын аткарылышына адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышына прокурордук көзөмөлдү жүзөгө ашыруу боюнча прокуратуранын жана прокурордук кызматкердин укуктук статусу", 2) " Сотко чейинки өндүрүштө прокурордун процессуалдык

статусунун өзгөчөлүктөрү", 3) "Кыргыз Республикасынын соттору тарабынан иштерди кароодо прокурордун катышуусу".

Мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө мыйзамдарды аткаруу практикасы менен байланышкан коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсүн камтып, өлкөдөгү мыйзамдуулуктун абалы көз каранды. Мыйзамдардын аткарылышына көзөмөл мамлекеттик бийликтин өкүлчүлүктүү (мыйзам чыгаруу) жана аткаруу органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинде мыйзамдуулукту чыңдоодо жетектөөчү ролду ойнойт. Жалпы көзөмөл практикасынын натыйжалары экономикалык жана социалдык мүнөздөгү милдеттердин кеңири чөйрөсүн чечүүгө олуттуу таасир тийгизет, бул мыйзамдуулуктун абалына прокуратура органдарынын өзгөчө таасири жөнүндө күбөлөндүрөт.

Укук бузуулардын калыптанышынын алгачкы баскычтарында аларды аныктоону, алардын кыйла коркунучтуу кылмыштуу жосундарга айлануу мүмкүндүгүнө бөгөт коюуну камсыз кылуучу мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөөдө прокурордук тутумдун профилактикалык потенциалынын олуттуу бөлүгү ишке ашырылууда. Мыйзам бузууларды, ошондой эле укук бузууларга өбөлгө болуучу себептерди жана шарттарды аныктоо, аларды четтетүү боюнча чараларды көрүү жасалган укук бузуулар үчүн жоопкерчиликтиң сөзсүз боло турган жагдайын түзүүгө, калктын укуктук маданиятын калыптандырууга өбөлгө түзөт, буга өзүнчө прокуратура, ошондой эле бүтүндөй укук коргоо тутуму кызмат кылууга чакырылган. Ошентип, кылмыштарды эртелеп алдын алуу ишинде прокуратуранын жалпы көзөмөл мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу жалпы мамлекеттик масштабда кылмыштуулукка каршы натыйжалуу күрөшүүнүн маанилүү, зарыл шартын түзөт.

Адамдын жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин сакталышын көзөмөлдөө прокуратура органдарынын артыкчылыктуу милдеттеринин бири катары каралат жана бул чөйрөдө укук бузууларды жана кылмыштарды табуу жана бөгөт коюу боюнча ишти активдештирүү чаралары көрүлүүдө. Кыргыз Республикасынын Башкы прокурорунун 09.08.2022-жылдагы “Адамдын жана жарандын укуктарынын жана эркиндиктеринин сакталышына прокурордук көзөмөлдү өркүндөтүү жөнүндө” №53-Б буйругу менен прокурорлорго мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, укук коргоо жана контролдоочу органдар, жарандык коомдун институттары менен өз ара аракетте тутумдуу негизде бул жааттагы мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө милдети жүктөлгөн. Бул багытта прокуратура органдарынын ишинин ачыктыгын жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын мүмкүнчүлүктөрүн активдүү пайдаланууну камсыз кылуу.

Адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоо багытында (анын ичинде, миграция, эмгек, пенсиялык социалдык камсыздандыруу, саламаттыкты сактоо

жана башка мыйзамдары боюнча) 2023 жылы прокуратура органдары тарабынан 1 233 текшерүү жүргүзүлүп, 2 721 мыйзам бузуу аныкталган, аларды жоюу багытында 1 352 чара көрүү актылары келтирилип, кароонун жыйынтыгы менен 1 250 кызмат адамы тартиптик жоопкерчиликке, 57 кызмат адамы айыпка тартылып, 12 965 455 сомдук зыян мамлекеттин эсебине өндүрүлүп, 23 кылмыш иши козголгон жана сотко 15 доо арыз келтирилген.

Мамлекет экономиканын артыкчылыктуу тармактарында ишкердикти колдоо жана өнүктүрүү программасын иштеп чыгууну жана ишке ашырууну камсыз кылат, инфраструктуралык жана институционалдык кайра түзүүлөрдү жүргүзөт, аларды ишке ашыруу үчүн жагымдуу ченемдик-укуктук, экономикалык-уюштуруучулук шарттарды түзөт.

Адабиятта прокуратура органдары жана мекемелери ишкердик ишмердүүлүккө укукту ишке ашырууну камсыз кылуу механизмде өзгөчө роль ойной тургандыгы туура баса белгиленген. Ошентип, А. В. Паламарчук экономикалык ишмердиктин эркиндигин камсыз кылуу боюнча милдеттерди комплекстүү чечүү көптөгөн мамлекеттик бийлик органдарына жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына, ал эми укук бузууларды аныктоо жана экономикалык коопсуздук эркиндигине коркунучтарды четтетүү-негизинен прокуратура органдарына жүктөлгөндүгүн көрсөтөт [Паламарчук А.В. Прокурорский надзор за исполнением законов о защите прав предпринимателей: науч.-метод. пособие. М.: Генеральная прокуратура РФ, Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2014. 191 с.]. Албетте, бул ушундай, бирок прокуратуранын ролу бул чөйрөдөгү күзөт иш-аракеттери менен эле бүтүп калгандай сезилет. Баарынан мурда, прокуратура органдары башка органдар, мекемелер жана кызмат адамдары менен салыштырганда функционалдык жана институционалдык артыкчылыкка ээ болуу менен ишкердик субъекттеринин укуктук абалын камсыз кылуу тутумунда өзгөчө абалды ээлейт. Ошентип, эгерде сот органдарынын ролу, алардын конституциялык-укуктук абалынан улам, арбитрдин функциялары жана түзүлгөн чыр - чатактуу кырдаалды чечүү менен чектелсе, анда прокуратура, колдонуудагы мыйзамдарга ылайык, терс кесепеттердин пайда болушуна жол бербестен, мүмкүн болгон чыр-чатактуу кырдаалдардын алдын алат, ал эми алар пайда болгон учурда, соттук коргоого мүнөздүү татаал калыбына келтирүү жол-жоболорун эске албаганда, прокуратура жөнүндө Мыйзам жана башка мыйзамдар тарабынан берилген укуктук каражаттарды колдонуп, бузулган укуктук абалды тез арада калыбына келтирет. Прокуратура органдары администрациялык жана контролдоочу органдардын жана кызмат адамдарынын алдында да ушундай артыкчылыктарга ээ. Мындан тышкары, акыркылардан айырмаланып, прокуратура көзөмөлдүн кенири предметине ээ, бул ага бул чөйрөдөгү мыйзамдуулуктун абалын комплекстүү баалоого мүмкүндүк берет,

анын ичинде административдик жана контролдоочу органдардын ишмердүүлүгүнүн мыйзамдуулугун көзөмөлдөйт.

Үчүнчү бөлүм "Кыргыз Республикасынын соттору тарабынан иштерди кароого прокурордун катышуусу" процесстин ар кандай түрлөрүнө (жарандык, административдик, жазыктык) прокурордун катышуу маселелерине арналган. Укук коргоо иши өзүнүн табияты боюнча юридикалык болуп саналат жана укук ченемдери менен жөнгө салынат, буга байланыштуу ал белгилүү бир процессуалдык формада кийилген юридикалык процесс менен мүнөздөлөт. Бул форма укуктук көрсөтмөлөрдү аткаруу үчүн колдонулат жана укуктук мамилелердин негизги тутумдарында – жарандык-укуктук, администрациялык-укуктук жана кылмыш-жаза укуктук процесстерди регламенттөөчү жол-жоболук тартипти бекемдейт, алар үчүн классификациялоонун бирдиктүү критерийи болуп тийиштүү өндүрүштүн максаттарына, милдеттерине жана принциптерине ылайык укуктук процессуалдык форма эсептелет [181, 84 б.]. Прокуратура органдары өз ишин жүзөгө ашырууда укук коргоо функциясын ар кандай процессуалдык формаларда ишке ашырышат, алардын бири прокурордун процесстин ар кандай түрлөрүнө (жарандык, администрациялык, кылмыш-жаза) катышуусу болуп саналат, ушуга байланыштуу прокурордун иши дайыма процессуалдык жана ченемдик мүнөздө болот. Процессуалдаштыруу биринчи кезекте жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин, коомдун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын колдонуудагы мыйзамдардын талаптарын кыйшаюусуз аткаруу аркылуу сактоого багытталган бардык деңгээлдеги прокурорлордун ыйгарым укуктарын колдонуу жана ишке ашыруу аркылуу көрүнгөн прокуратура органдарынын бардык ишин камтыйт. Прокуратура органдарынын башкы милдети – бул алдыга коюлган милдеттерге жетишүүгө багытталган жана мыйзам менен жөнгө салынган ыйгарым укуктардын алкагында жүзөгө ашырылуучу прокурордук көзөмөл. Процессуалдык форма прокурордун конкреттүү багыттарда өз ыйгарым укуктарын билдирүү жана ишке ашыруу каражаты болуп саналат.

Мындан тышкары, көзөмөлдө турган уюмдун ишинде мыйзам бузууларды табуу менен байланышкан прокурордук текшерүүнүн натыйжасы прокурордук чара көрүүнүн тигил же бул актысы түрүндө таризделүүгө жана текшерилип жаткан уюмга маалымдалууга тийиш. Ошентип, прокурордун тигил же бул ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруусу ар кандай процесстик мааниге ээ документтерди даярдоодо жана чыгарууда чагылдырылат, бул прокуратура органдарынын иши процесстик түргө өткөндүгүн жана укук ченемдери менен регламенттелгендигин күбөлөндүрөт. Прокурордук көзөмөл жөнүндө колдонуудагы мыйзамдардын ченемдерин талдоо прокурордун катышуусунун процессуалдык формасынын төмөнкү чөйрөлөрүн бөлүп көрсөтүү жөнүндө

тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, атап айтканда: административдик-укуктук, кылмыш – жаза укуктук жана жарандык-укуктук.

Прокурордун катышуусунун администрациялык-юрисдикциялык жана кылмыш – жаза юрисдикциялык чөйрөлөрү бири-бири менен тыгыз байланышта турат, анткени администрациялык укук бузуу менен кылмыш – жаза жосундарынын ортосунда көп учурда айырмачылык бар.

КОРУТУНДУ. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде изилдөө боюнча төмөнкүдөй тыянактар чыгарылат: Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкүдөй жыйынтыктар алынды:

1. Кайсы бир мамлекеттик органдын, анын ичинде прокуратуранын функцияларын мамлекеттин иши менен байланыштырбастан аныктоо мүмкүн эместигине көңүл бурулат. Анткени тигил же бул орган кандай ишти, кандай өлчөмдө жана кандай ыкмалар жана каражаттар менен жүзөгө ашыраарын мамлекет алдын ала аныктайт. Иште келтирилген аргументтер прокуратуранын функциясын мамлекет тарабынан берилген анын спецификалык ишинин чөйрөсү, жүргүзүүнүн белгилүү бир предмети, укуктук каражаттары жана таасир этүү ыкмалары бар, алардын жардамы менен максаттарга жетүү жана коюлган милдеттерди чечүү катары аныктоого мүмкүндүк берет. Чечүүнү талап кылган дагы бир көйгөй функцияларды ченемдик регламенттөөнүн жоктугу менен шартталган. Ошондой эле иштин түрлөрүн жана багыттарын жана алардын катышын аныктоо менен байланышкан. Колдонуудагы мыйзамдарда прокуратуранын функцияларынын толук тизмеси камтылбагандыктан, аларды аныктоо бардык колдонуудагы мыйзамдардын мазмунунун негизинде гана мүмкүн деп эсептейбиз. Теориялык жактан алганда, бул милдеттерин жана алардын түрлөрүн аныктоо түшүнүгүндө ар кандай жоромолдордун бар пайда болгон бул маселени түшүнүү үчүн ар кандай ыкмаларды иштеп чыккан.

2. Автор "функциялар" жана "иш багыттары" түшүнүктөрү форма жана мазмун катары байланышкан позицияны карманат. Багыт-бул белгилүү бир предмет жана ыкма, максаттар жана милдеттер, ыйгарым укуктар жана укуктук каражаттар менен мүнөздөлгөн прокуратуранын ишинин чөйрөсү болгон функцияны, анын курамдык бөлүгүн билдирүү формасы. Прокуратуранын иш-милдеттерине карата багыттары экинчи мүнөзгө ээ, алардын көлөмү, мазмуну жана актуалдуулугу көп жана ар түрдүү. Алардын туруксуздугу боюнча сот процесси да токтоп калбайт, анткени көптөгөн багыттар боюнча прокурордук иш-чаралар узак убакытка созулган. Прокуратура органдарынын практикалык ишмердүүлүгүндө ишмердүүлүктүн негизги жана артыкчылыктуу багыттары сыяктуу эки топту бөлүү кабыл алынган. Ошол эле учурда, аталган багыттар бөлүнөт керек: 1) кенен, мисалы, мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин сакталышын көзөмөлдөө; 2) тар, аларды түзүүчү кеңири багыттардын бир бөлүгү болгон, мисалы, изин суутпай издөө ишин жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан

мыйзамдардын аткарылышын көзөмөлдөө. Ошол эле учурда, прокуратуранын ишинин негизги багыттары конкреттүү функциянын эң маанилүү компоненттери болуп саналат. Прокурордук иштин артыкчылыктуу багыттары жөнүндө болсо, анда алар белгилүү бир убакыт аралыгындагы өлкөдөгү мыйзамдуулуктун абалын талдоонун негизинде Башкы прокурор тарабынан аныкталат.

3) укук коргоо иши өзүнүн табияты боюнча юридикалык экендиги жана укук ченемдери менен жөнгө салынгандыгы шексиз, буга байланыштуу ал белгилүү бир процесстик формада кийилген юридикалык процесс менен мүнөздөлөт. Бул форма укуктук көрсөтмөлөрдү аткаруу үчүн иштейт жана укуктук мамилелердин негизги системаларында – жарандык-укуктук, административдик-укуктук жана жазык-укуктук процесстерди регламенттөөчү жол-жоболук тартипти бекемдейт, алар үчүн классификациялоонун бирдиктүү критерийи болуп тийиштүү өндүрүштүн максаттарына, милдеттерине жана принциптерине ылайык укуктук процесстик форма эсептелет. Прокуратура органдары өз ишин жүзөгө ашырууда укук коргоо функциясын ар кандай процесстик формаларда ишке ашырышат, алардын бири прокурордун процесстин ар кандай түрлөрүнө (жарандык, администрациялык, жазыктык) катышуусу болуп саналат, ушуга байланыштуу прокурордун иши дайыма процесстик жана ченемдик мүнөздө болот. Процессуалдаштыруу биринчи кезекте жарандардын укуктарын жана эркиндиктерин, коомдун жана мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын колдонуудагы мыйзамдардын талаптарын кыйшаюусуз аткаруу аркылуу сактоого багытталган бардык деңгээлдеги прокурорлордун ыйгарым укуктарын колдонуу жана ишке ашыруу аркылуу көрүнгөн прокуратура органдарынын бардык ишин камтыйт. Прокуратура органдарынын башкы функциялары-бул алдыга коюлган милдеттерге жетишүүгө багытталган жана мыйзам менен регламенттелген ыйгарым укуктардын алкагында жүзөгө ашырылуучу прокурордук көзөмөл жана жазыктык куугунтуктоо. Процессуалдык форма прокурордун конкреттүү багыттарда өз ыйгарым укуктарын билдирүү жана ишке ашыруу каражаты болуп саналат.

4) прокуратуранын негизги функцияларын дифференциялоо максатында "прокурордук контролдоо"институтун киргизүү зарыл экендиги негизденет. Жазык куугунтугунун жана контролдоонун прокурордук функцияларынын байланышы бир нече багыттар боюнча байкоого алынууга тийиш, мында жазык иштеринин материалдары прокурордук контролду жүргүзүүдө маалыматтын маанилүү булактарынын бири катары каралышы талап кылынат. Өз кезегинде сотко чейинки өндүрүштү жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын аткарылышын контролдоо прокурорго кылмыштарды табуу жана ачуу, иликтөө, жазык жоопкерчилигине тартылууга тийиш болгон адамдарды аныктоо процесстерине таасир этүүгө толук жетиштүү

мүмкүнчүлүктөрдү берет. Бир эмес учурларда, прокурордук текшерүүлөрдүн жардамы менен кылмыш ишин козгоо үчүн негиз катары жазык процессинде каралуучу кылмыштардын белгилерин камтыган материалдар алынышы мүмкүн экендиги шексиз, анын ичинде кылмыштын квалификациясын өзгөртүү, алар жазык куугунтугу жөнүндө маселени чечүү үчүн кылмыштарды иликтөө органдарына прокурор тарабынан жиберилүүгө тийиш ж. б. Бул учурда, прокуратура тарабынан кылмыш-жаза куугунтуктоо милдети так тергөө жана коргоо багыты катары көрсөтүлгөн болушу керек, бул кылмыш-жаза куугунтуктоо милдеттерин максаттарынын талашсыз жалпылыгын жана сотто айыптоону колдоо жөнүндө сөз кылууга мүмкүндүк берет.

5) көзөмөлгө алынган уюмдун ишинде мыйзам бузууларды табуу менен байланышкан прокурордук текшерүүнүн натыйжасы прокурордук чара көрүүнүн тигил же бул актысы түрүндө таризделүүгө жана текшерилүүчү уюмга маалымдалууга тийиш. Прокурордун тигил же бул ыйгарым укуктарды жүзөгө ашыруусу ар кандай процесстик маанидеги документтерди даярдоодо жана чыгарууда чагылдырылат, бул прокуратура органдарынын иши процесстик формада болгондугун жана укук ченемдери менен регламенттелгендигин күбөлөндүрөт. Прокурордук көзөмөл жөнүндө колдонуудагы мыйзамдардын ченемдерин талдоо прокурордун катышуусунун процесстик формасынын төмөнкү чөйрөлөрүн бөлүп көрсөтүү жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет, атап айтканда: административдик-укуктук, жазык-укуктук жана жарандык-укуктук. Прокурордун катышуусунун администрациялык-юрисдикциялык жана жазык-юрисдикциялык чөйрөлөрү бири-бири менен тыгыз байланышта турат, анткени көп учурда администрациялык укук бузуу менен жазык жосундарынын ортосунда ичке сызык бар. 6) прокуратура органдарын өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясы системанын натыйжалуулугун жана ачык - айкындыгын жогорулатууга, адамдын укуктарын жана эркиндиктерин, мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо максатында прокурордук кесипкөй жана натыйжалуу кызматты түзүүнү камсыз кылуучу институттук реформаларды жүргүзүүгө багытталган чараларды, анын ичинде мыйзамдык, ченемдик-укуктук мүнөздөгү чараларды көрүү зарылдыгына негизделгендиги негиздүү. Мында функционалдык, уюштуруучулук, кадрдык, материалдык-финансылык проблемаларды айкалыштыруу прокуратура органдарын өнүктүрүүнүн, ага карата концептуалдык мамиленин негизинде прокурордук системанын топтолгон проблемаларын чечүүнүн объективдүү зарылдыгы менен түздөн-түз байланыштуу.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжалары прокуратура органдарынын кызматкерлеринин квалификациясын жогорулатуу курстарында жана жалпы прокуратура органдарынын кызматкерлеринин ишмердүүлүгүн жакшыртуу үчүн сунуш кылынышы

мүмкүн. Теориялык талдоо жүргүзүү процессинде төмөндөгү практикалык сунуштар иштелип чыкты, атап айтканда сунуш кылынат:

- Кыргыз Республикасынын Кылмыш жаза-процессуалдык кодексинин 36-главасынын аталышын "Сотко чейинки өндүрүштү аяктоо боюнча келип түшкөн кылмыш иши жана ал боюнча жыйынтык отчет боюнча прокурордун аракеттери жана чечимдери" деп өзгөртүүнү;

- "Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамына төмөнкүдөй өзгөртүүлөрдү киргизүүнү: 11-беренесин 6-пункт менен толуктап, ал төмөнкүдөй редакцияда аталышын сунуштайбыз: *"Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында ченемдик актылардын мазмунун укуктук талдоону жана алар боюнча тиешелүү корутундуларды даярдоо, прокуратура органдарынын ишин уюштуруу менен байланышкан маселелерди кароо боюнча Илимий-консультациялык кеңеши бар. Илимий-консультациялык кеңеш жөнүндө жобо Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору тарабынан бекитилет"*;

- Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасында ар кандай чет өлкөлүк жана эл аралык соттордо, ошондой эле чет өлкөлүк мамлекеттик органдарда Кыргыз Республикасынын өкүлчүлүгүн жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча милдеттер жүктөлө турган түзүмдүк бөлүмдү түзүү сунушталат;

- прокурорго ротация жүргүзүүдө прокурордук кызматкерлерди социалдык жактан камсыз кылууга тиешелүү маселелерди өкмөттүк деңгээлде иштеп чыгуу сунушталат (судьяларга окшоштуруу боюнча), анткени мында келип чыккан материалдык кыйынчылыктар өз ишин толук өлчөмдө тийиштүү деңгээлде жүзөгө ашырууга мүмкүндүк бербейт.

- "кызыкчылыктардын кагылышуусу жөнүндө" ички ведомстволук ченемдик актыны кабыл алуу сунушталууда, анда прокуратура органдарында кызыкчылыктардын кагылышуусун башкаруунун шарттары, жагдайлары жана тартиби кененирээк баяндалууга тийиш;

- прокуратура органдарына кызматка кирүүдө милдеттүү талапты киргизүү сунушталууда-бардык талапкерлерди психодиагностикалык текшерүүдөн өткөрүү (тестирлөө);

- прокуратуралардын алдында ишкерлер чөйрөсүнүн катышуусу менен чакан жана орто бизнести коргоо боюнча коомдук кеңештерди түзүү сунушталууда.

Диссертациянын темасы боюнча жарыкка чыккан эмгектердин тизмеси:

1. Джумадилов, У. Д. *Отдельные аспекты прокурорского надзора за деятельностью по оказанию психиатрической помощи в Кыргызской Республике*

/Джумадилов, У. Д., Modern Science. – 2019. – № 12-3.
[//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41590747](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41590747)

2. Джумадилов, У. Д. Отдельные аспекты прокурорского надзора за исполнением законов по противодействию коррупции /Джумадилов, У. Д. Утаев Ж. //Изнестия Иссук-Кульсого форуна бухгалтеров и аудиторев стран Центральной Азии. – 2020. – N: 2 (29) С. 309-313

[//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46179732](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46179732)

3. Джумадилов, У. Д. Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын мамлекеттик орган катары укуктук статусу //Шаршеналиев А.Ш., Джумадилов, У. Д. //Изнестия Иссук-Кульсого форуна бухгалтеров и аудиторев стран Центральной Азии. – 2024. – No. 1(44).

4. Джумадилов, У. Д. Прокуратура Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын тутумунда. // Джумадилов, У. Д. //Изнестия Иссук-Кульсого форуна бухгалтеров и аудиторев стран Центральной Азии. – 2024. – No. 1(44). – P. 152-156.

5. Джумадилов, У. Д. Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишин уюштуруунун жана ишмердүүлүгүнүн принциптери// Джумадилов, У. Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2024. – No. 3. С. 166-170

6. Джумадилов, У. Д. Прокуратура органдарынын ишин уюштуруунун жана башаттары тууралуу илимий коз караштар //Джумадилов, У. Д. //Изнестия ВУЗов Кыргызстана. – 2024. – № 2. С. 112-116.

7. Джумадилов, У. Д. Авиационная безопасность в Кыргызской Республике: государственно-правовое регулирование, контроль и надзор //Джумадилов, У. Д. Modern Science. 2019. № 11-1. С. 113-118
[//https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41329759](https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41329759)

8. Джумадилов, У. Д. Право прокурора на обращение в суд с административным иском – как одна из форм участия прокурора в административном процессе //Джумадилов, У. Д. Кыдыралиева Н.А. //Изнестия Иссук-Кульсого форуна бухгалтеров и аудиторев стран Центральной Азии. – 2024. – No. 3 (46) с. 133-137

9. Джумадилов, У. Д. Участие прокурора в административном процессе: правовые вопросы //Джумадилов, У. Д. Кыдыралиева Н.А.Изнестия Иссук-Кульсого форуна бухгалтеров и аудиторев стран Центральной Азии. – 2024. – No. 3 (46) с. 138-143

**Джумадилов Улан Джусупбековичтин 12.00.11 – сот бийлиги,
прокурордук көзөмөл, укук коргоо ишин уюштуруу адистиги боюнча
юридика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Кыргыз
Республикасындагы прокуратуранын жана прокуратура
кызматкерлеринин укуктук абалы» темасында диссертациясынын
РЕЗЮМЕСИ**

Негизги сөздөр: прокуратура, прокурордук көзөмөл, мыйзамдуулук, прокурордук кызматкерлер, прокуратуранын функциялары, КМШ өлкөлөрүнүн прокуратуралары, прокурордун процесстик статусу, сотко чейинки өндүрүш, прокурордун сотко катышуусу.

Изилдөөнүн объектиси болуп прокуратура органдарына мүнөздүү көп функциялуу ишин жана мыйзамдардын талаптарын ишке ашырууга байланыштуу келип чыккан коомдук мамилелер, ошондой эле бул учурда пайда болгон, илимий, уюштуруу-укуктук жактан, анын ичинде КМШнын чегинде.

Изилдөөнүн предмети болуп, реформанын жана укук колдонуу практикасынын контекстинде Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштурууну жөнгө салуучу мыйзамдардын ченемдери, ошондой эле Башкы прокуратуранын мамлекеттер аралык түзүмдөрүнүн ишинин өзгөчөлүктөрү юридикалык жардам көрсөтүүдө КМШ өлкөлөрүнүн мамлекеттер аралык кызматташтыгынын алкагында.

Изилдөөнүн максаты. Диссертациялык изилдөөнүн максаты - учурдагы тенденцияларды жана мыйзамдардагы өзгөртүүлөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишинин уюштуруу-укуктук механизмдин өркүндөтүүгө багытталган теориялык жоболордун жана практикалык сунуштардын комплексин иштеп чыгуу, ошондой эле прокуратура органдарынын функцияларын ишке ашырууда, анын ичинде КМШ өлкөлөрүндө юридикалык жардам көрсөтүүдө эл аралык кызматташтыктын алкагында көп кырдуу көйгөйлөрдүн болушу.

Изилдөөнүн методологиялык негизин жалпы жана конкреттүү илимий методдор түзөт. Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөндөгүлөр пайдаланылды: диалектикалык таанып-билүү методу, аналитикалык изилдөө ыкмасы, таанып-билүүнүн формалдуу укуктук методу, ошондой эле салыштырма укуктук талдоо методу. Теориялык деңгээлде абстракциялоо жана жалпылоо методдору колдонулса, изилдөөнүн бардык этаптарында корутундулардын жана сунуштардын ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жанылыгы. Жаңылык 2021-жылдын 10-сентябрындагы № 114 “Кыргыз Республикасынын прокуратурасы жөнүндө” жаңы Конституциялык Мыйзамдын жана башкалардын алкагында чагылдырыла элек максатты жана чечилген милдеттерди коюуда. Прокуратуранын курамына киргизилген процесстик ишмердүүлүккө байланыштуу өзгөрүүлөр. Автор прокуратура органдарынын негизги функцияларын ишке ашыруудагы көп кырдуу көйгөйлөргө комплекстүү монографиялык изилдөө жүргүзгөн, алар прокурордук ишмердүүлүктүн бир катар чөйрөлөрүн аныктоого олуттуу таасирин тийгизген жана соттук процесстин натыйжалуу укуктук механизмдин түзүүгө тоскоол болгон. адамдын

жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин, ошондой эле коомдун жана мамлекеттин мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын коргоо.

Колдонуу көлөмү же колдонуу боюнча сунуштар. Сунушталган мыйзамдык сунуштар төмөнкүлөргө көмөктөшөт: а) прокуратуранын ишмердүүлүгү менен түздөн-түз байланышкан жаңы укуктук институттарды киргизүүгө жана иштеп жаткандарын өркүндөтүүгө; б) каралып жаткан чөйрөдөгү мыйзамдарды өркүндөтүүгө салым кошуу.

Сунушталган изилдөө материалдары төмөндөгүлөр колдонулушу мүмкүн: а) прокуратураны өнүктүрүү боюнча кийинки идеяларды иштеп чыгуу процессинде жана каралып жаткан укуктук мамилелер чөйрөсүндө келип чыккан көйгөйлүү кырдаалдарды илимий чечүүдө; б) азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын ишин уюштуруу жөнүндө билимдерди кеңейтүү жана толуктоо; в) юридикалык адистиктер боюнча университеттердин жана факультеттердин окуу процессинде, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жана ЕАЭБ өлкөлөрүнүн прокуратура органдарынын квалификациясын жогорулатуу системасында.

Колдонуу чөйрөсү: прокурордук көзөмөл, укук коргоо органдары, сот өндүрүшү, жазык сот өндүрүшү, ыкчам-иликтөө иш-чаралары.

РЕЗЮМЕ

диссертации Джумадилова Улана Джусупбековича

на тему: «Правовой статус органов прокуратуры и прокурорских работников в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 – судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, законность, прокурорские работники, функции прокуратуры, прокуратуры стран СНГ, процессуальный статус прокурора, досудебное производство, участие прокурора в суде.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие в связи реализацией органами прокуратуры присущую ей многофункциональную деятельность и требований норм законодательства, а также возникающие при этом проблемные ситуации, вызывающие необходимость научного, организационного и правового разрешения, в том числе и в рамках СНГ.

Предметом исследования являются нормы законодательства, регулирующие вопросы организации деятельности органов прокуратуры КР в условиях проведенной реформы и правоприменительной практики, и особенности функционирования межгосударственных структур Генеральных прокуратур в рамках межгосударственного сотрудничества стран СНГ при оказании правовой помощи.

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является разработка комплекса теоретических положений и практических рекомендаций, направленных на совершенствование организационно-правового механизма деятельности органов прокуратуры Кыргызской Республики, с учетом современных тенденций и изменений законодательства, а также наличия многогранных проблем при реализации функций прокуратуры, в том числе в рамках международного сотрудничества при оказании правовой помощи в странах СНГ.

Методологическую основу исследования составляют общие и частные научные методы. В ходе исследования были использованы: метод диалектического познания, аналитический метод исследования, формально-юридический метод познания, а также метод сравнительно-правового анализа. На теоретическом уровне применялись методы абстрагирования и обобщение, при этом на всех этапах исследования для обеспечения достоверности выводов и предложений использовались общелогические методы.

Полученные результаты и их новизна. Новизна заключается в постановке цели и разрешенных при этом задач, которые до настоящего времени не нашли своего отражения в рамках принятого нового Конституционного закона «О прокуратуре Кыргызской Республики» от 10 сентября 2021 г. №114, и внесенных в него другие, связанные с процессуальной деятельностью прокуратуры изменения. Автором проведено комплексное монографическое исследование многогранных проблем при реализации основных функций прокуратуры, которые оказывают значительное влияние на определение ряда направлений прокурорской деятельности и препятствующие созданию эффективного юридического механизма по защите прав и свобод человека и гражданина, а также охраняемых законом интересов общества и государства.

Степень использования или рекомендации по использованию. Представленные предложения законодательного характера способствуют: а) введению новых правовых институтов и совершенствованию существующих, связанных непосредственно с деятельностью прокуратуры; б) вносят вклад по совершенствованию законодательства в рассматриваемой сфере.

Представленные материалы исследования могут быть использованы: а) в процессе разработки последующих идей относительно развития прокуратуры и научному разрешению проблемных ситуаций, возникающих в рассматриваемой сфере правоотношений; б) расширяют и дополняют знания об организации деятельности прокуратуры Кыргызской Республики в современных условиях; в) в учебном процессе вузов и факультетов по юридическим специальностям, а также в системе повышения квалификации прокурорского корпуса Кыргызской Республики и стран ЕАЭС.

Область применения: прокурорский надзор, правоохранительные органы, судопроизводство, уголовный процесс, оперативно-розыскная деятельность.

SUMMARY

Dzhumadilov Ulan Dzhusupbekovich dissertation
on the theme: "Legal status of prosecutor's offices and prosecutor's employees
in the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Legal Sciences in the
specialty 12.00.11 - judicial power, prosecutor's supervision, organization of law
enforcement activity.

Keywords: prosecutor's office, prosecutor's supervision, legality, prosecutor's staff, functions of prosecutor's office, prosecutor's offices of CIS countries, procedural status of prosecutor, pre-trial proceedings, prosecutor's participation in court.

The object of the study is public relations arising in connection with the implementation by the prosecutor's office of its inherent multifunctional activity and the requirements of legal norms, as well as problematic situations arising in this case, causing the need for scientific, organizational and legal resolution, including within the CIS.

The subject of the study is the norms of legislation regulating the issues of organization of the activities of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic in the conditions of the reform and law enforcement practice, and the peculiarities of the functioning of interstate structures of the Prosecutor General's Offices within the framework of interstate cooperation of the CIS countries in the provision of legal assistance.

Purpose of the research. The purpose of the dissertation research is to develop a set of theoretical provisions and practical recommendations aimed at improving the organizational and legal mechanism of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic, taking into account modern trends and changes in legislation, as well as the presence of multifaceted problems in the implementation of the functions of the prosecutor's office, including in the framework of international cooperation in the provision of legal assistance in the CIS countries.

The methodological basis of the study consists of general and private scientific methods. In the course of the study were used: the method of dialectical cognition, analytical method of research, formal-legal method of cognition, as well as the method of comparative legal analysis. At the theoretical level, the methods of abstraction and generalization were used, and at all stages of the study to ensure the reliability of conclusions and proposals used general logical methods.

The obtained results and their novelty. The novelty lies in the setting of the goal and the tasks solved in this case, which so far have not been reflected in the framework of the adopted new Constitutional Law "On the Prosecutor's Office of the Kyrgyz Republic" from September 10, 2021 № 114, and other changes made in it, related to the procedural activity of the prosecutor's office. The author conducted a comprehensive monographic study of multifaceted problems in the implementation of the main functions of the Prosecutor's Office, which have a significant impact on the

definition of a number of areas of prosecutorial activity and hinder the creation of an effective legal mechanism to protect the rights and freedoms of man and citizen, as well as legally protected interests of society and the state.

Extent of use or recommendations for use. The presented legislative proposals contribute: a) to the introduction of new legal institutions and improvement of existing ones directly related to the activities of the prosecutor's office; b) contribute to the improvement of legislation in the area under consideration.

The presented materials of the study can be used: a) in the process of development of further ideas regarding the development of the prosecutor's office and scientific resolution of problematic situations arising in the considered sphere of legal relations; b) expand and supplement knowledge about the organization of the prosecutor's office of the Kyrgyz Republic in modern conditions; c) in the educational process of universities and faculties of law, as well as in the system of advanced training of the prosecutor's corps of the Kyrgyz Republic and EAEU countries.

Scope: prosecutorial supervision, law enforcement agencies, legal proceedings, criminal proceedings, operational and investigative activity.